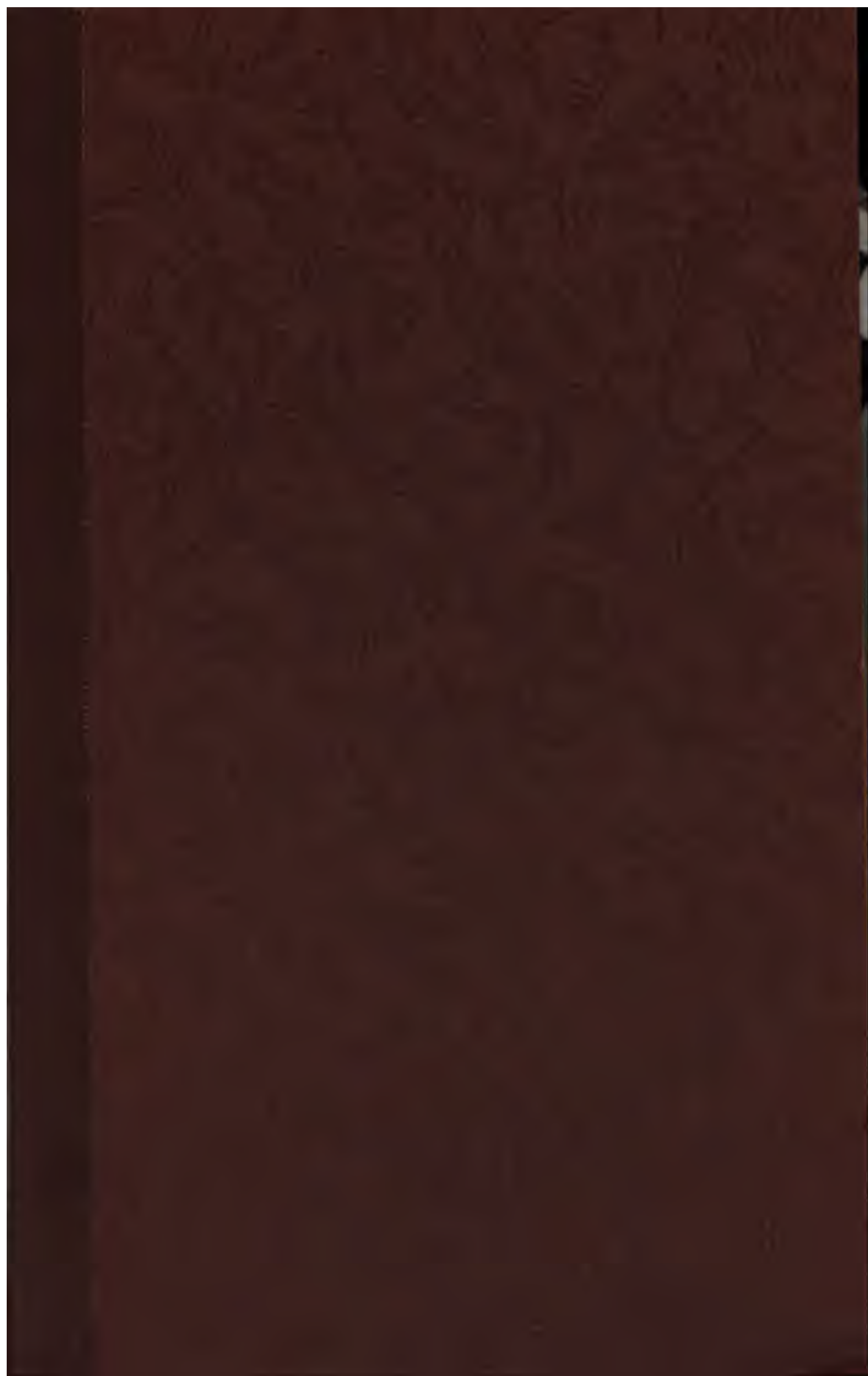

Николо Макиавели

ВЛАДАЛАЦ

ПРЕВЕО СА ИТАЛИЈАНСКОГ

МИОДРАГ РИСТИЋ

БЕОГРАД

ИЗДАВАЧ: КЊИЖАРА ГЕЦЕ КОНА

ул. Кнез Михаилова 24

1907.

САДРЖАЈ

Machiavelli

Николò Макиавели

ВЛАДАЛАЦ

ПРЕВЕО СА ИТАЛИЈАНСКОГ

МИОДРАГ РИСТИЋ

БЕОГРАД
ИЗДАВАЧ: КЊИЖАРА ГЕЦЕ КОНА
34. Кнез Михаилова 34.
1907.

ПРЕДГОВОР

Ретко је име у књижевности које је навукло толико напада колико их је навукло име флорентинског секретара, како се често назива писац *Владаоца*. И они који су га читали, и, нарочито, они који га нису читали, имали су довољно добре воље, за ово четири века од како је он објавио своје најпознатије дело, да се ружним речима одазову на име Никола Макиавелиа. Један кардинал је рекао о Макиавелиевим делима да су писана ђавољим прстом. Папа Паоло IV, на наваљивања Језуита, ставио их је у Индекс 1559. године. Осим ових, могли би се побројати још многи, врло многи примери људи који су, кроз разне књижевности, имали, за дела овога човека ретког талента и необичне искрености, само погрда. У место набрајања тих свих мишљења о Макиавелиу, довољно је подсетити само на то да реч макиавелизам, везана за име писца *Владаоца,* означава оно што је најгоре и најружније у политици. Српски читаоци, међутим, који буду с пажњом прочитали *Владаоца* и одличну књигу[1] г. Слободана Јовановића, увидеће како је истина о Макиавелиу веома далеко од тога мишљења. Несумњиво стоји да код Макиавелиа има ствари које данас нису за препоруку у политичкој управи једним на-

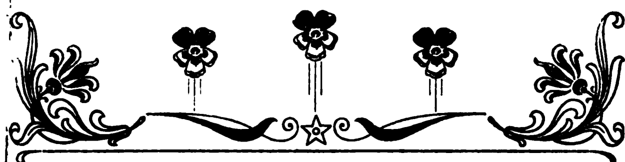
[1] *Слободан Јовановић:* Макиавели, Београд, 1907.

родом, али има нешто што се код њега мора ценити: велика отвореност са којом он износи и такве идеје које су антипатичне огромном броју људи. Мало је политичких писаца који тако отворено као он препоручују антипатичне ствари, увек када су сами убеђени да у њима лежи истина.

Макиавелиев *Владалац* је, колико сам дознао, до сада превођен на српски језик четири пута. Први би превод био из 1857. г. За тај превод не знам ни ко га је превео ни да ли је или није штампан. После тога превода, има два превода о којима не знам којим су хронолошким редом ишли. Један је превод пок. Ристе Данића, понуђен Чупићевој Задужбини, да га штампа. Ни за овај превод не знам да ли је, када и где штампан. Други је превод изишао као издање панчевачке књижаре Браће Јовановића. То је, вероватно, превод, г. Ђорђа Поповића — Даничара. Тај је превод у своје време учинио лепу услугу нашој читалачкој публици. Данас је, међутим, нешто застарео, а и доста редак. О том преводу дао је своју оцену у *Раду* г. Јован Ђаја. Овај мој превод је израђен по једном најбољем и скорашњем издању[1] *Владаоца*. Дужност ми налаже да изјавим да су све непотписане напомене позајмљене од приређивача тога издања, Ђузепа Лизиа; остале су моје.

М. Р.

[1] Il Principe di Niccolò Machiavelli ... a cura di Giuseppe Lisio, Firenze, Sansoni — 1905.

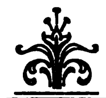

НИКОЛА МАКИАВЕЛИ СВЕТЛОМ ЛОРЕНЦУ ДЕ МЕДИЧИ.

Они који желе да задобију милост каквога владаоца, имају врло често обичај да излазе преда њ са оним стварима које су им најмилије или у којима виде да он ужива; зато се много пута видело да им се поклањају коњи, оружје, златоткана чоха, драго камење и слични украси, достојни њихове величине. Како ја желим да изиђем пред ваше Господство са каквим доказом своје наклоности према вама, нисам у својим стварима нашао ништа што ми је драже или што толико ценим, колико познавање дела великих људи, стечено дугим посматрањем модерних догађаја и сталним читањем старих. Пошто сам веома пажљиво о њима размишљао, испитивао их и прикупио сада у овој малој књизи, ја вам их

шаљем. И, ма да сматрам да ово дело није достојно да вам се прикаже, ја се ипак надам да ћете га ви, по својој доброти, примити, узевши у обзир да вам ја не могу дати већег поклона, до ли да вам дам могућности да можете, за врло кратко време, да упознате све оно што сам ја за толике године и са толико својих напора и опасности сазнао. Ја нисам ово дело украсио ни претрпао звучним реченицама или надуваним и сјајним речима, или ма каквим другим вештачким или спољашњим украсом, којима многи имају обичај писати своја дела и украшавати их; јер сам ја хтео да или никаква ствар не улепшава моје дело или да га само различност питања и озбиљност предмета учини пријатним. Не желим да се сматра за сујету што се човек ниског и врло незнатног порекла усуђује да говори и расправља како владари треба да управљају; јер, као што се, они који сликају земљиште, стављају у низину, да посматрају природу брегова и високих места, и, као што се, да би посматрали ниске пределе, пењу на брегове, исто тако, да се добро упознају народи, треба бити владалац, а да се упознаду владаоци треба бити човек из народа. Нека прими, дакле, ваша Светлост овај мали дар са оном усрдношћу са којом

вам га ја шаљем. Оно ће вам, ако га будете пажљиво расмотрили и читали, показати моју веома велику жељу да доспете да оне величине коју вам срећа и остале Ваше особине обећавају. И, ако Ваша Светлост буде који пут са Ваше висине управила свој поглед у ове низине, увидеће како неправедно подносим велико и стално непријатељство судбине.

ГЛАВА I.

Које су врсте владавина и како се задобијају.

Све државе, све владавине којима се управљало и управља људима, биле су и јесу или републике или монархије. Монархије су или наследне, у којима је лоза њихова господара дуго времена владала, или су нове. Нове су или са свим нове, као што је био Милано за Франческа Сфорцу, или су као делови додате наследној држави владаоца који их задобија, као што је напуљска краљевина за шпанског краља. Ове владавине, овако задобивене, или су навикнуте да живе под једним владаоцем, или свикле да буду слободне; и задобијају се помоћу или туђег или свога оружја, или срећом или храброшћу,

ГЛАВА II.

О наследним владавинама.

Оставићу расправљање о републикама, јер сам једном[1]) о томе на дуго говорио. Обазрећу

[1]) У *Discorsi* (Разговори), написанима између 1513. и 1519: али се овде нарочито мисли на I књигу.

се само на монархију, и расправљаћу о томе како се овим владавинама може управљати и како се могу одржавати. Велим, дакле, да у наследним државама и навикнутим на лозу њихова владаоца, има много мање тешкоћа да се сачувају него у новим, јер је довољно да се не погазе уредбе својих предака, и да се, по томе, управља, према догађајима; тако да ће се, ако је такав владалац обичне умешности, увек одржати у својој држави, ако нема какве необичне и прекомерне силе које га тога лишава; па и кад је једном лишен, он је опет повраћа, на најмању несрећу коју претрпи освајач.

Ми имамо у Италији, као пример, војводу од Фераре, који се могао одупрети нападима Млечића 1484., као и нападима папе Јулија X 1510., год. само зато што се био природио у тој области. Јер наследни владалац има мање узрока и мање потребе да вређа, и према томе, је и више вољен: и, ако не би, због необичних порока, учинио да буде омрзнут, оправдано је да буде вољен од својих. Старином и продужавањем владавине нестају успомене и узроци обнављања: јер једна промена увек оставља последице за остваривање нове промене.

ГЛАВА III.

О мешовитим владавинама.

Али тешкоће леже у новој владавини. И најпре, ако није са свим нова, него је, као део

целине која се готово може назвати мешовита, рађају се промене, прво због једне природне тешкоће, која се налази у свима новим владавинама: а то је да људи радо мењају господара, надајући се да ће им бити боље, и због овога веровања узимају оружје противу њега; у чему се варају, јер после виде из искуства да им је горе. То зависи од друге једне природне и обичне потребе, која чини да се увек морају увредити они којима се постаје нов владалац и због војника и због неизбројних других повреда, које повлачи за собом нова владавина; тако да су ти непријатељи сви они које си увредио освајајући ту кнежевину, а не можеш да задржиш као пријатеље оне који су те ту довели, зато што неможеш да их задовољиш у оној мери како су они замишљали, и што не можеш да употребиш противу њих јаке мере, пошто си им обвезан; јер увек, и онда кад је неко веома јак војском, потребна му је наклоност становништва да уђе у какву покрајину. Због ових разлога, Луји XII. француски краљ, одмах заузе Милано[1]), и одмах га изгубио, и довољно је било, први пут, да се она одузме од њега, само Лодовикова снага; јер овај народ, који му је био отворио врата, видевши да се преварио у своме мишљењу и о будућој срећи, коју је био замишљао, није могао поднети терет новога владаоца. Истина је, да се одметнуте земље, по

[1]) Варош Милано са истоименом облашћу. Прев.

други пут повраћене, теже губе, јер се влададалац, користивши се одметништвом, мање уздржава да се осигура кажњавајући кривце, откривајући подозрења, ојачавајући се у најслабијим странама. Тако да, ако је, први пут, било довољно, да се отргне Милано од Француске, да се војвода Лодовико појави на граници; да се отргне по други пут, требало је да противу ње устане цео свет, и да се њена војска уништи или истера из Италије; што је дошло из горе наведених узрока. Па ипак, и први и други пут била му је одузета. Општи узроци првога претресали су се; сада остаје да се говори о узроцима другога, и да се види какве је мере он имао и какве може имати један освајач, који би био у његовим приликама, да може боље да се одржи у завојеваној земљи, но што је то учинила Француска. Да кажем још да су ове државе, које се присаједињују каквој старој држави онога који осваја, или исте области и истога језика или нису. Када јесу, веома је лако одржати их, нарочито када нису навикнуте да живе слободне; и да их човек на миру држи довољно је да је угашена лоза владаоца који је у њима владао, јер што се тиче других ствари, пошто се у њима задржавају старе прилике и пошто нема разлике у обичајима, људи живе мирно; као што се видело да су урадиле Бургундија, Бретања, Гаскоња и Нормандија, које су толико времена биле са Француском; и ма да ту постоји из-

весна различност у језику, ипак зато обичаји су исти, и могу међу собом лако да се подносе. И онај ко их задобија, ако хоће да их одржи, треба да зна две ствари: прво, да се уништи лоза њиховога старога владаоца; друго да се не измењују ни њихови закони ни њихови намети; тако да постане за врло кратко време, са њиховом старом владавином, једна целина.

Али када се задобијају области у једној земљи, различној језиком, обичајима и уредбама, ту леже тешкоће, и ту треба имати велику срећу и бити веома вешт, да се одрже, и једна од најбољих и најсигурнијих мера, било би да лице које осваја оде тамо да се настани. Ово би учинило сигурнијим и трајнијим то освојење: као што је урадио Турчин са Грчком[1]). Да он није отишао да се настани, не би му било могуће, покрај свих осталих уредаба које је извео, да је одржи. Зато, што кад се настани, човек види како се рађају нереди, и може брзо томе да нађе лека; кад се не станује, нереди се сазнају онда кад су већ велики, и више им нема лека. Осим овога, чиновници ти не пљачкају област: поданици су задовољни зато што могу брзо да се пожале владаоцу; због чега имају више узрока да га воле, ако су добри, а, хоће ли да буду друкчији, да га се боје. Ко би од спољашњих

[1]) Макијавели назива Грчком цело Балканско Полуострво·

непријатеља хтео да нападне ту земљу, уздржљнвији је; тако да је владалац ако у њој станује, веома тешко може изгубити. Други, бољи начин, то је да се пошљу колоније у једно или у два места, које су као изасланици те државе; јер је потребно или урадити то или држати ту доста коњаника и пешака У колонијама се не троши много; и без његова[2]) трошка, или са мало, шиље их тамо и одржава, и врећа само оне који су врло мали део те државе, којима одузима поља и куће, да их дâ досељеницима; и они, које он врећа, пошто остају растурени и сиромашни, не могу никада да му нашкоде; а сви остали остају с једне стране недирнути, и због овога морају да мирују, с друге, боје се да не погреше, из страха да се не деси њима као онима који су остали без свога добра. Завршујем, да не могу да нашкоде, пошто су, као што је речено, сиромашни и растурени. Зато треба напоменути да се људи морају или придобити или уништити: зато што се свете за мале увреде, за велике не могу; тако да увреда која се чини човеку треба да буде таква да се не боји освете. Али, када се, у место колонија, држе војници, троши се много више, пошто се за издржавање њихово троше сви приходи те земље; тако да му освојење те земље доноси штету; и врећа много више, зато што шкоди целој тој земљи, мењајући са својим војницима стано-

[2]) Владаочева. Прев.

вање; и свако осећа ову оскудицу, и свако му постаје непријатељ: и непријатељи могу да му нашкоде. пошто су тучени у својој кући. Са сваке стране, дакле, ово држање војске је некорисно, као што је одржање колонија корисно.

Још треба, ко је у покрајини различној[1]) од његове, да постане, као што сам рекао, првак и бранилац мањих господара, да се труди да ослаби њене господаре и да пази да не уђе у њу, ма због каквог било случаја, какав странац, јак као он. И увек ће се догодити да га доведу ту они који буду у тој области незадовољни, или због сувишне амбиције или из страха; као што се видело да су Етолци довели Римљане у Грчку; и у сваку другу област у коју су ушли, ушли су помоћу домородаца. И тако је редовно: чим какав моћан туђинац уђе у неку област, сви они који су у њој слабији, прилазе њему; покренути завишћу, они су противу онога ко је био њихов господар; тако да, што се тиче ових слабијих господара, он нема никакве тешкоће да их задобије, јер сви одмах радо пристају да направе целину са земљом коју је он ту задобио. Он треба само да се постара да се они сувише не осиле и не задобију сувише угледа; и лако може са својом снагом и њиховом наклоношћу да ослаби оне који су јаки, да остане у свему го-

[1]) То јест различној језиком, обичајима и уредбама.

сподар те области. И ко се не буде овога придржавао, изгубиће брзо оно што буде заузео, као што ће и за време своје владавине имати неизбројне тешкоће и досаде.

Римљани су се, у областима које су заузимали, строго овога придржавали: слали колоније, подржавали слабије господаре, не повећавајући њихову моћ, унижавали моћне, и нису допуштали да јаки странци стекну великог гласа. Хоћу да се примера ради задовољим само Грчком. Они су подржавали Ахајце и Етолце; ослабили маћедонску краљевину; истерали из ње Антиоха; али ипак, заслуге Ахајаца или Етолаца нису учиниле да им допусте да повећају ма коју област; нити су их Филипова уверавања икада навела да му буду пријатељи, не слабећи га; нити је моћ Антиохова учинила да му допусте да држи у тој области ма коју државу. У овим приликама Римљани су урадили оно исто што сви мудри владаоци треба да раде: они треба не само да воде рачуна о садашњим нередима, него и о будућим, и да их избегавају свима начинима, јер ако их предвидиш из раније, лако им се може наћи лека, али, ако их очекујеш да ти се приближе, лек не долази на време, јер је болест постала неизлечива. И у овоме се дешава оно што лекари веле о јектици, да ју је у почетку лако лечити и тешко познати, али, доцније, по времену, пошто се у почетку није познала ни лечила, постаје лако познати је и тешко

лечити. То бива и са државним питањима, јер када се сазнају из раније, што је дано само мудром човеку, зла која се рађају, брзо се лече; али, када се, зато што се није за њих знало, допушта да набујају, тако да су свакоме позната, нема им више лека. И зато су Римљани, сагледајући унапред незгоде, увек их лечили, и никада нису хтели да избегну рат, јер су знали да се рат не отклања, него се одлаже у корист других, и зато су ратовали са Филипом и Антиохом у Грчкој, да не би имали да ратују са њима у Италији; а могли су тада да избегну и један и други рат, што нису учинили. Исто тако, њима се никада није свидело оно што је по васдан у устима мудрих људи нашега времена, да се ужива благодет прилика, него на против благодет храбрости и њихове обазривости; јер време гони пред собом све, и може да донесе са собом добро као и зло, и зло као и добро.

Али, вратимо се Француској и испитајмо да ли је урадила коју од речених ствари. Говорићу о Лују, а не о Карлу, као о ономе чији су се резултати видели боље, зато што је дуже владао у Италији: и видећете како је он урадио супротно ономе што треба да се уради, да се одржи страначка држава.

Краља Луја довела је у Италију завист Млечана, који су хтели да задобију тим доласком половину ломбардеске области. Ја нећу да нападам краља због овога, јер кад се ре-

шио да ступи у Италију, и када није имао пријатеља у тој области, и кад су му, шта више, због држања краља Карла, затворена била сва врата, био је приморан да се спријатељи са ким је могао, и његова би намера добро испала да није, у осталим поступцима, направио никакве погрешке. Пошто је краљ задобио, дакле, Ломбардију, добио је понова онај углед, који му је Карло одузео: Ђенова попусти, Фјорентинци постадоше пријатељи, мантовски маркиз, ферарски војвода, Бентивољи, грофица од Форли, господари од Фаенце, Пезара, Римини, Камерина, Пјомбина, Лукези, Пизанци, Санези, свако му је изишао у сусрет, да му буде пријатељ. Тада су Млечани могли да оцене лудост поступка који су учинили: да би задобили два парчета земље у Ломбардији, они су краља учинили господарем две трећине Италије. Нека се сад оцени како је лако краљ могао одржавати свој углед у Италији, да је водио рачуна о горепоменутим упутима и обезбеђивао и заштићавао све оне своје пријатеље, којима је било потребно, зато што су били у великом броју слаби и бојали се ко цркве ко Млетака, да буду уз њега; и помоћу њих се могао лако обезбедити од онога ко је још био велики. Али, он се још није био наместио у Милану, а учини супротно, помогавши папи Александру VI, да заузме Романју. И није увидео да оваквим радом ослабљава себе, одбијајући од себе пријатеље и оне

који су му били пришли, а Цркву ојачава, дајући њеној духовној моћи, која јој даје толики углед, још и световну моћ. Направивши прву погрешку, био је приморан да настави, тако да је морао, да би обуздао грамзљивост Александра, и да овај не би постао господар Тоскане, да дође у Италију. Није му било доста што је цркву направио великом и одбио од себе своје пријатеље, него је, жудећи за напуљском краљевином, поделио њу са шпанским краљем; и у место што је пре био господар Италије, сад је створио једног друга, тако да су они који су жудили за том облашћу и њиме били незадовољни, имали коме да се обрате за помоћ; и у место што је могао оставити у тој краљевини краља који би од њега зависио, он је уништио напуљску краљевину, да би довео онога ко је могао и њега збацити.

Заиста је сасвим природна и обична ствар желети задобити нешто; и увек, када то раде људи који могу у томе да успеју, биће хваљени, или бар неће бити куђени; али, када не могу, а жуде то да учине ма по коју цену, у томе лежи погрешка и покуда. Ако је Француска, дакле, могла да нападне Напуљ са својом снагом, требало је то и да учини; ако није могла, није требало да га дели. И ако се подела Ломбардије са Млечанима могла да извини тиме што је (Француска) са њима ступила у Италију, ова деоба заслужује прекор,

јер не може да се оправда таквом потребом. Луји је, још, учинио ових пет погрешака: уништио је мале господаре, појачао у Италији моћ једног господара, довео у њу једнога врло моћног странца, није се у њој настанио, није завео у њој колоније. Па ипак, и ове погрешке, не би му, за његова живота, наудиле, да није направио шесту: одузео Млечанима државу; јер да није цркву начинио великом, да није довео Шпанију у Италију, било би сасвим разложно и потребно да их унизи; али, пошто је био учинио све ово, никако није требало да допусти да пропадну; јер, кад би они били моћни, увек би одузимали другима вољу да освајају Ломбардију, било зато што Млечани не би на то пристали, а да они не постану господари Ломбардије, било зато што други не би хтели да је одузму од Француске, да је даду њима, а не би имали храбрости да се реше, да их обоје нападну. А ако би ко приметио: краљ Луји уступио је АлександруРомању и Шпанији краљевство, да би избегао рат, одговарам разлозима изнесеним горе, да никада не треба стварати поремећај, да би се избегао рат, јер се рат не избегава, него се одлаже на своју рођену штету. А ако би се когод позвао на реч коју је краљ био дао папи да изврши за њега то подузеће, због раскидања његовог брака и кардиналског шешира Роану, одговорићу ниже о даној речи владалаца и како она треба да се испуњава. Краљ

Лује је, дакле, изгубио Ломбардију зато што се није придржавао ниједнога од оних упута којих се придржавају они који су освојили области и хтели да их сачувају. Ово није никакво чудо, него врло обична и оправдана ствар. О овоме сам говорио са Рoаном, за владавине Ромањом Валентина, пошто се тако популарно звао Чезаре Борђија, син папе Александра: кад ми кардинал Роан рече да се Италијани не разумеју у ратовању, ја му одговорих да се Французи не разумеју у политици; јер кад би се у њој разумевали, они не би допустили да црква дође до толике моћи. Из искуства се видело, да је, у Италији, величину цркве и Италије, створила Француска, и да су ове њу упропастиле. Из овога се изводи једно опште правило које никада или ретко греши: да онај, који је узрок да неко постане моћан, пропада, јер је ту моћ створио овај или помоћу вештине или помоћу силе, а, и једно и друго од овога двога, буди подозривост у онога ко је постао моћан.

ГЛАВА IV.

Зашто се Даријева краљевина, коју је заузео Александар, није одметла од његових наследника по смрти Александровој.

Расмотривши тешкоће које постоје кад хоће да се одржи скоро стечена владавина, могао би се неко зачудити како то да кад је

Александар Велики завладао Азијом за мало година, и умро тек што је заузео, према чему изгледа оправдано да се цела та држава одметнула, Александрови наследници нису имали друге тешкоће да је сачувају до ли оне која се међу њима самима, због узајамне зависти, родила. Одговарам да се владавинама, о којима је сачувана успомена, управља на два различна начина: или један господари, а сви остали су његови потчињени, који, као министри, наклоношћу и добром вољом његовом, помажу да се влада том краљевином, или један заузима положај господара и барона не милошћу владаоца, него старином своје породице. Ови барони имају сопствене области и поданике, који их признају господарима, и имају према њима природну љубав. У оним државама, којима владају владалац и министри, владалац има више ауторитета, јер нема никога, у целој његовој држави, ко се сматра вишим од њега; а, ако се покоравају коме другоме, то чине као према министру и чиновнику, и немају према њему особите љубави.

Примери за ова два облика владавине су, у наше време, Турчин и француски краљ. Целом монархијом Турчина управља један господар, остали су његове слуге: и, делећи своју државу на санџаке, он у њих шиље управнике, и мења их и смењује како му се свиди. Али француски краљ налази се у средини множине господара, које њихови поданици од

старине признају у томе положају и воле: имају своје високе положаје, краљ им их не може одузети, а да не доведе себе у опасност. Ко посмотри, дакле, и једну и другу од ових држава, увидеће да је турчинову државу тешко освојити, али и да је веома лако, пошто се освоји, сачувати је. Узроци који чине те је тешко освојити турчинове државе ти су што управници те државе не могу никога позвати, противу владаоца, нити се ко може понадати да ће, одметништвом оних који га опкољавају олакшати своје предузеће, што излази из горе наведених разлога. Јер, пошто су му сви слуге и обавезни, веома тешко могу се поткупити; па и кад би се поткупили, отуда би се имало мало шта очекивати, пошто ови, из поменутих разлога, не могу да поведу народ за собом. Према томе, онај који напада Турчина, треба да зна да ће га наћи једнодушног; и треба да се поузда више у своју сопствену снагу, него ли у туђе радове. Али, пошто би у борби био тако побеђен и потучен да не може да покупи своју војску, има да се сврши још са лозом владаоца, која, пошто се угаси, нема више никога да се боји, пошто други немају поверења код народа и, као што се победилац, пре победе, није могао у њих надати, исто тако, не треба, после победе, да их се боји.

Супротно се дешава у владавинама, којима се управља као Француском; пошто лако можеш да уђеш у њу, задобијајући за себе

кога барона, зато што се увек налазе незадовољници и они који желе промене. Ови, из речених разлога, могу да ти отворе пут у ту државу и да ти олакшају победу; која ти по том, када хоћеш да се одржиш, доноси за собом неизбројне тешкоће, и са онима који су те помогли и са онима које си притиснуо. И није довољно што си уништио лозу владаоца јер ту остају они господари који се сматрају главним чиниоцима нових промена. И пошто не можеш нити да их задовољиш нити да их уништиш, изгубићеш ту државу увек кадгод се за то јави прилика.

Сад, ако расмотрите какве је врсте била Даријева држава, увидићете да је слична турчиновој монархији. Зато је Александру најпре било потребно да је сву потресе и да их нанатера да се затворе у утврђена места; после ове победе, пошто је Дарије умро, Александру остаде та држава обезбеђена из разлога које смо више поменули. Његови наследници да су били сложни, могли су је уживати не радећи ништа: и у тој држави десили су се само они немири које су они сами створили. Али државе као што је Француска, немогуће је одржати са толиком безбедношћу. Одавде се рађају честе побуне Шпаније, Француске и Грчке противу Римљана због многобројних кнежина које су биле у тим државама, и догод је трајала успомена на њих, Римљани су стално неизвесни били у та освојења; али,

пошто се угасила успомена на њих, са растењем моћи и дугим трајањем империје, Римљани су постали обезбеђени господари. Па и и ови[1]) су могли борећи се после тога међу собом, придобити неки део тих области, према угледу који су у њима задобили, али су и ове зато што се лоза њиховог старог господара угасила, признавале Римљане. Расмотривши, дакле, ове ствари, неће се нико чудити зашто је Александру било лако да одржи азиску државу, и зашто је другима, после њега, било тешко да сачувају оно што су задобили, као Пир и многи други. Ово није последица велике или мање храбрости победника, него различности подвлашћеног краја.

ГЛАВА V.

Како треба управљати варошима или областима, које су, пре но што су освојене, живеле по својим законима.

Када су државе које се заузимају навикнуте, као што је речено, да живе по својим законима и у слободи, има три начина да се одржи: први, уништити их, други отићи и лично се тамо настанити, трећи, оставити их да живе по својим законима, вукући од њих известан данак, и стварајући у њима владавину малога броја људи који ће ти их одржати у прија-

[1]) Разни господари у земљама које су Римљани освојили. Прев.

тељству. Јер, пошто је ту државу створио тај владалац, они знају да не могу опстати без његова пријатељства и моћи, и да имају све да употребе, да га одрже. Лакше се одржава варош навикнута да живи слободна, помоћу њених грађана, него ли на ма који други начин, кад неће да се уништи.

За пример могу послужити Шпартанци и Римљани. Шпартанци су држали Атину и Тиву, образујући у њима владавину неколицине, па су их ипак изгубили. Римљани, да би одржали Капуу, Картагину и Нуманцију, уништише их и не изгубише их. Хтедоше владати Грчком готово као што су владали Шпартанци, стварајући је слободном и остављајући јој њене законе, и не имадоше успеха; тако да бише приморани уништити многе вароши те државе, да би је одржали. Јер, заиста, нема сигурног начина да се одрже, осим да се униште. Ко завлада каквом варошн која је навикнута да живи слободна, нека зна да ће, не уништи ли он њу, уништити она њега; јер, бунећи се, увек има на устима име слободе и своје старе уредбе: које се никада не заборављају ни дужином времена ни доброчинствима. И ма шта да се учини или ма какве мере да се предузму ако се становници не раставе и не раселе, не заборављају они то име и та уређења, и одмах им, у свакој прилици, прибегавају; као што је учинила Пиза после свога стогодишњега робовања Флорентинцима. Али, када су

вароши или области навикнуте да живе под једним господарем, и када је та породица угашена, како су оне, с једне стране, навикнуте да се покоравају, а с друге, немају свога владаоца нити могу да се сложе између себе, да начине једнога, не умеју да живе слободне. Тако да се доцније бију међу собом, и још лакше их може какав владалац задобити и осигурати се од њих. Али у републикама има више живота, више мржње, више жудње за осветом; нити могу изгубити нити губе успомену на стару слободу, тако да је најсигурнији пут да се униште или да се у њима станује.

ГЛАВА VI.

О новим владавинама које се задобијају својим оружјем или храброшћу.

Нека се нико не чуди што ћу, у расправљању које ћу учинити о сасвим новим владавинама и о владаоцу и држави навести примере о веома великим личностима; јер, пошто људи готово увек иду путевима које су други утапкали и поступају у својим радњама подражавајући, и пошто је немогуће потпуно се придржавати туђих путева, нити доспети врлини оних којима подражаваш, разуман човек треба увек да иде путевима које су пробили велики људи и подражавати онима који су били најодличнији, како би, ако његова врлина не до-

стиже дотле, бар оставио какав траг, и да ради као што раде пажљиви стрелци, који, пошто им место које намеравају да погоде, изгледа сувише далеко, и знајући моћ свога лука, стављају циљ много више од одређеног места, не зато да допру својом стрелом до тако далеког места, него да могу, помоћу тако далеког циљања, доспети својој мети. Велим, дакле, да у потпуно новим владавинама, у којима има какав нов владалац, треба, да би се одржале, више или мање тешкоће, према томе да ли је више или мање вешт онај који их задобија. Пошто овај догађај, постати од приватног лица владалац, предпоставља или вештину илй срећу, изгледа да једна или друга од ове две ствари нешто олакшава многе тешкоће: па ипак, онај који се мање ослањао на срећу, више се одржао. Ово је још лакше због тога што је владалац приморан, зато што нема других држава, да дође лично ту, да се настани. Али, да пређем на оне који су постали владаоци својом сопственом врлином а не срећом, велим да су најодличнији Мојсије, Кир, Ромул, Тезеј и слични. И ма да о Мојсију не треба говорити, пошто је он био само обичан извршилац ствари које му је Бог наредио, ипак му се треба дивити само због оне милости која га је учинила достојним да разговара са Богом. Али, разгледајмо Кира и остале, који су задобили или основали краљевине; видећете да им се свима треба дивити

и, ако се буду прегледали поступци и уредбе које су они створили, показаће се да нису различни од Мојсијевих. који је имао тако великог учитеља. Испитујући њихов рад и живот, види се да су они добили од судбине само срећну околност, која им је дала могућност да уведу онај облик који им се учинио добар; без те околности, њихова би врлина била немоћна, као што би, опет, без њихове врлине, околност била узалудна.

Потребно је, дакле, било да Мојсије нађе у Египту израиљев народ у ропству и угњетен од Египћана, па да овај, да би се ослободио ропства, буде готов да пође за њим. Потребно је било да за Ромула нема места у Алби, да буде при рођењу изложен, па да постане владалац у Риму и оснивач те државе. Потребно је било да Кир затекне Персијанце незадовољне владавином Међана, а Међане меке и размажене дугим миром. Тезеј не би могао показати своју храброст, да није нашао Атињане растурене. Ове су околности, дакле, учиниле ове људе срећнима, а њихова одлична храброст учинила је да се сазна за ову околност; због чега је њихова отаџбина била истакнута и постала веома срећна.

Они који, слично овима, постају владаоци путем врлине, тешко задобијају владавину, али је лако одржавају. Тешкоће које имају задобијајући владавину, делом се рађају од нових уређења и начина које морају да за-

веду, да би основали своју државу и своју безбедност. Треба имати на уму да нема ствари о којој је теже расправљати, нити сумњивије с погледом на успех, нити опасније да се с њоме има посла, него што је уводити нове законе. Јер су, ономе који уводи ново, непријатељи сви они којима је добро од старих уређења, као што су му ватрени браниоци сви они којима ће бити добро од нових. Ово се одушевљење рађа делом из страха од противника, који имају на својој страни законе; делом из неповерљивости људи, који никако не верују новим стварима, догод их не виде учвршћене дугим искуством. Отуда долази да кадгод се непријатељима укаже прилика да нападну, они то чине страсно, а они други ватрено бране; тако да му,[1] заједно с њима, прети опасност. Потребно је, с тога, да се лепо расправи ова ствар, испитати да ли ови који уводе новине стоје сами или зависе од других; то јест, да ли морају, да би извели своје дело, да моле или, пак, могу да изведу сами. У првом случају, изводе ствар увек рђаво, и не успевају; али када зависе од себе самих, и могу силом да успеју, тада се ретко дешава да пропадну. Због овога је дошло да су сви наоружани пророци победили, а ненаоружани пропали. Јер, осим поменутих ствари, и природа народа је непостојана: лако је убедити их у једну ствар, али је тешко одржати их у томе убе-

[1] Ономе који уводи новине.

ђењу. Зато је потребно тако бити спреман, да се, када више не верују, силом могу натерати да верују. Мојсије, Кир, Тезеј и Ромуло не би могли успети код њих да дуго поштују њихове уредбе, да су били ненаоружани; као што се у наше време десило Фра Јерониму Савонароли, који је пропао са својим новим уредбама, чим је маса почела неверовати више у њих, и он није имао начина одржати чврсто оне који су веровали нити приволети невернике да верују. Зато они имају велике тешкоће, све опасности им леже на путу, и они морају својом храброшћу да их савладају. Али, пошто их савладају, и када почну да стичу поштовање, уништивши оне који су им завидили, остају моћни, обезбеђени, почаствовани, срећни. Овим овако високим примерима, хоћу да додам још један мањи пример, али који ће имати неке сличности, и задовољићу се њиме у место свих осталих сличних, а то је Хијероним Сиракужанин. Он је од приватног лица постао господар Сиракузе. И њему је судбина доделила само срећну околност, јер пошто су Сиракужани били угњетени, изабраше га за вођу, чиме је заслужио да им буде владалац. Он је тако био разборит, још као приватно лице, да један писац вели о њему: „quod nihil illi deerat ad regnandum praeter regnum.“ [1] Овај укину стару

[1] „да му је за владање недостајала само краљевина“. Цитат из Јустина, нешто модифициран. У оригиналу гласи: „ut nihil ei regium deesse, praeter regnum videretur.“

војску и заведе нову; напусти старе пријатеље, стече нове; и, како је имао своје пријатеље и војнике, могао је на томе темељу подизати сваку зграду: тако да је њега стало доста труда да задобије власт, и мало да је одржи.

ГЛАВА VII.

О новим владавинама које се задобијају туђим оружјем и срећом.

Они који постају само срећом од обичних лица владаоци, то постају са мало напора, али се одржавају са много. Њима не стоје никакве тешкоће на путу, пошто они лете томе; али када се наместе, онда наилазе тешкоће. Такви су они којима је уступљена нека држава или за новац или из милости онога који је уступа: као што се десило многима у Грчкој, у јонским варошима и у Хелеспонту, где их је Дарије направио владаоцима, да их држе зарад његове безбедности и њему на славу; такви су, даље били они цареви, који су од приватних људи, поткупљиваењм војника, дошли до царског достојанства. Ови зависе просто од воље и судбине (две веома покретне и несталне ствари) онога који им је то уступио. Они нити умеју нити могу да одрже ово достојанство: не умеју зато што се не може очекивати, ако није човек великог духа и храбрости, да уме заповедати, кад је

увек живео као обичан грађанин; не могу зато што немају војске која може да им буде пријатељска и верна. Затим, владавине које постају изненада, као све остале ствари у природи, које се нагло рађају и расту, не могу да се разгранају и развију везе, тако да их први неповољан ветар не обори, ако они, који су тако изненада постали владаоци, немају више храбрости, но онолико колико им је срећа дала, и не умедну одмах да буду прибрани да је сачувају, и да темеље, које су други поставили, пре но што су постали владаоци, они поставе по томе.

Хоћу за један и за други од овихречених начина о постајању владаоца храброшћу или срећом, да наведем два примера који су се десили у наше дане: то су Франческо Сфорца и Чезаре Борђија. Франческо, одговарајућим средствима и великом храброшћу, постаде од приватног лица, војвода у Милану; и оно што је са хиљаду мука био задобио, одржа са мало напора. С друге стране, Чезаре Борђија, назван од народа војвода од Валентина, задоби владавину са очевом срећом, и са њом је и изгуби; поред свега тога, што је употребио свако дело и учинио све оне ствари које је требало да мудар и храбар човек учини, да разграна своју моћ у оним областима које су му туђе оружје и срећа биле уступиле. Јер, као што се горе рекло, ко не направи темеље пре но што постане владалац,

могао би их направити са великом вештином, после, ма да се праве са неугодношћу по архитекта и опасношћу по зграду. Ако се, дакле, буду расмотрили сви поступци војводе, видеће се да је он поставио својој владавини јаке темеље за будућу моћ. Сматрам да није сувишно говорити о томе, јер ја не бих знао какве бих боље савете дао каквом новом владаоцу, до ли пример Валентинових дела. Што му његова средства нису користила, то није његова погрешка, пошто је то дошло од једне необичне и крајње суровости судбине. Александар VI, хотећи начинити свога сина великим војводом, имао је доста тешкоћа везаних за садашњост и будућност. Прво, није видео пута да може да га направи господарем какве области која не би била област Цркве; и решавајући се да ову одузме од Цркве, знао је да му војвода од Милана и Млечани не би то допустили; јер су Фаенца и Римини већ били под млетачком заштитом. Осим овога, видео је италијанску војску, и нарочито ону којом се могао послужити, у рукама оних који су се морали бојати папине величине; и зато се није могао на њу ослонити, пошто је сва била у рукама Орсина и Колона и њихових присталица. Било је, дакле, потребно да се помуте ти односи и да се унесе неред у њихове области, како би могао завладати безбрижно од њих. То му је било лако, пошто наиђе на Млечане, који су

се били, побуђени из других узрока, решили да доведу Французе у Италију: ово не само да није спречио, него још олакша, уништавајући стари брак краља Луја. Краљ пређе, дакле, у Италију уз припомоћ Млечића и сагласност Александра: и још није ни био у Милану, а папа доби од њега људе, да заузме Ромању, која му би уступљена због краљевог угледа. Пошто је војвода, дакле, задобио Ромању и сузбио Колоне, хтевши задржати ову и поћи напред, имао је две сметње на путу: једна, његова војска, која му не изгледаше верна, друга, воља Француске. Бојао се да га војска Орсина, којом се био послужио, не изда у најважнијем тренутку, и не само да спречи у заузимању, него да му одузме оно што је освојено; тога истог се бојао и од стране францускогкраља. За Орсине добио је доказ, када је, после освојења Фаенце, напао Болоњу, и видео их да хладно улазе у тај напад; а што се тиче краља, његову је душу познао, кад, заузевши урбинско војводство, удари на Тоскану: од тога подузећа одврати га краљ. Због тога се војвода одлучио да не зависи више од туђег оружја и среће. И, најпре, ослаби странке Орсина и Колона, у Риму, јер је све њихове присталице, који су били племићи, задобио, правећи их својим племићима и дајући им велике плате, и почаствова их, према њиховом положају, капетанствима и управама: тако да се за мало

месеца њихова наклоност према њиховој странци угаси, и сва се пренесе на војводу. После овога, ослабивши Колоне, чекао је прилику да уништи Орсине. Ова му се згодно указа, и он је одлично употреби, јер када Орсини увидеше, касно, да је величина војводе и Цркве њихова пропаст, они се састадоше у Мађоне, у Перуђи. Као последица овога, јавише се одметништво Урбина, немири у Романи и безбројне опасности по војводу, што он све савлада, уз припомоћ Француза. Повративши себи углед, не уздајући се ни у Француску ни у остале стране силе, окрену се преварама, да се не би морао с њима у борби опробати. И толико је умео сакрити своје намере, да се Орсини, посредовањем господина Павла, [1] измирише са њим; према њему је војвода употребио сва средства, да га задобије, дајући му новац, хаљине и коње, тако да их њихова поверљивост доведе у Синигаљу, њему у руке. Уништивши, дакле, ове прваке, и створивши од њихових пријатеља своје пријатеље, војвода је био поставио доста добре основе својој моћи, добивши целу Ромању са војводством Урбино, пошто му је изгледало да је придобио за себе Ромању и све то становништво тиме што је оно почело да ужива своје благостање.

[1] Павле Орсини је ишао Валентину у Имолу, 25 октобра 1502 год., да уговори мир између њега и својих рођака.

Пошто ова ствар заслужује да се о њој говори и да јој други подражавају, нећу да пређем преко ње. Заузевши Романју, и нашавши да њоме управљају немоћни господари, који су пре оголићавали своје поданике но што су њима управљали, и пре им давали повода за цепање но за уједињење, тако да је та област била пуна крађа, нереда и сваковрсних других рђавих дела, војвода је сматрао да је потребно да се у њој уведе мир и послушност према владаоцу, и да јој се да добра владавина. Зато ту постави месер Ремира де Орка, човека сурова и енергична, коме даде пуну власт. Овај је за кратко време умири и уведе у њој ред, стекавши себи веома велики глас. Доцније, војвода је сматрао да није потребна тако строга управа, јер се бојао да не постане мрска, и установи усред области грађански суд, са одличним председником, при коме је свака варош имала свога заступника. Знајући да му је пређашња велика строгост породила по неку мржњу, да би ублажио духове тога народа, и да би их потпуно задобио за себе, хтеде да покаже да, ако је било каквог свирепства, то није дошло од њега, него од сурове природе управника. И, улучивши за то прилику, нареди те га изложе једно јутро у Чезени, на пијаци растргнута на двоје, са једним коцем и једним крвавим ножем поред њега. Суровост

овога призора произведе код народа, у исто време, задовољство и запрепашћеност.

Али, вратимо се одакле смо пошли. Велим да, пошто је војвода био доста моћан и пошто се дêлом осигурао од садашњих опасности, наоружавши се својом војском, и пошто је, добрим делом, уништио ону војску која му је могла, као суседна, нашкодити, остајала му је, хотећи наставити своје освајање, још само бојазан од француског краља, о коме је знао да му неће допустити, увидевши доцкан своју погрешку, да напредује. Зато и поче тражити нова пријатељства и колебати се према Француској, приликом доласка Француза у напуљску краљевину, противу Шпањолаца, који опсађиваху Гаету. Његова је тежња била осигурати се од њих, што би му брзо испало за руком, да је Александар VI поживео. То су били његови поступци, што се тиче садашњих ствари. Али, што се тиче будућих, он се могао најпре бојати да му какав нов наследник у Цркви неће бити пријатељ и да ће се потрудити да му одузме оно што му је Александар дао. То науми да учини помоћу четири средства: прво, да искорени целу лозу оних господара које је уништио, да би одузео папи ту околност; друго, да задобије за себе све римске племиће, као што је речено, како би помоћу њих могао држати папу везаних руку; да направи колегиум[1] што може више својим; че-

[1] Колегиум кардинала или Свети колегиум; скуп свих кардинала.

тврто, да задобије, пре но што умре папа,[1] такву владавину, да би се могао одупрети каквом првом напору сам са својом снагом. Од ове четири ствари, у време Александрове смрти, био је свршио три; четврту бејаше готово извршио. Господара, које је био уништио, побио је колико их је могао скупити, а врло мало их се спасло; римске племиће био је придобио за себе; у колегиуму је имао веома велику странку. Што се тиче нових освајања, био је наумио да постане господар Тоскане, а већ је имао Перуђу и Пјомбино, и био заштитник Пизе. Како се више није имао обазирати на Француску (зато што су Шпанци већ били одузели од Француза краљевину, тако да је свако од њих морао тражити његово пријатељство), он крену на Пизу. После овога Лўка и Сијена би одмах попустиле, нешто због зависти Фјорентинаца, нешто због страха; Фјорентинцима не би било помоћи. И да је у овоме успео (а успео би исте године које је Александар умро), задобио би толику моћ и толики глас, да би се могао сам одржати, и не би више зависио од среће и туђе моћи, него од своје снаге и храбрости. Али, Александар умре пет година доцније пошто он бејаше извукао мач. Остави га са римском облашћу јединoм учвршћеном, са осталима свима у стварању, међу две веома јаке непријатељске војске, и мртва болесна. Војвода је био

[1] Александар VI. Прев.

тако суров и тако храбар, тако је добро знао како се људи задобијају или губе, тако су били здрави темељи које је, за тако кратко време, створио својој држави, да би се, да није имао противу себе те војске, или да је био здрав, одупро свакој тешкоћи. А да су његови темељи били добри, видело се. Романа га је чекала више од једног месеца; у Риму, и ако полумртав, беше обезбеђен, и, ма да Бањони, Вители и Орсини дођоше у Рим, ништа не могадоше урадити противу њега; најзад, ако није могао учинити да папа постане онај кога је он хтео, могао је бар урадити да не постане онај кога он неће. Али, да је у време Александрове смрти био здрав, све би му било лако. У дане када је био изабран Јулије II, рекао ми је да је помишљао на оно шта може да наступи по смрти оца му, и за све се побринуо, изузевши што није, пре његове смрти, помишљао да и он може умрети.

Пошто сам, дакле, изнео сва војводина дела, не могу да га покудим; шта више, изгледа ми да могу, као што сам учинио, да га ставим на углед свима онима који су срећом или туђим оружјем задобили власт. Јер, пошто је био великог духа и високе тежње, он се није могао друкчије управљати; његове намере су спречиле само краткоћа Александрова живота и његова болест. Ко, дакле, сматра да му је потребно да се осигура од не-

пријатеља у својој новој владавини, да задобије пријатеље, да победи или силом или лукавством, да учини да га народ заволи или да га се боји, да га слушају и поштују војници, да уништи оне који могу или морају да га нападну, да новим уредбама обнови стара уређења, да је строг и љубазан, великодушан и издашан, да уништи неверну војску, да створи нову, да одржи пријатељства са краљевима и кнежевима, тако да ти они или учине добро са пријатношћу или да те нападну са поштовањем, — коме би штогод од овога било потребно, не може да нађе скорашњије примере од поступака овога. Само му се може замерити што је створио папом Јулија, у коме је имао рђав избор; јер, као што је речено, ако није могао да створи папу по својој вољи, могао је спречити да неко постане папа; и није требао никако да пристане да постане папа који од оних кардинала које је он увредио, или који би, поставши папом, имали разлога бојати се њега. Јер људи вређају, или из страха или из мржње. Они које је он увредио, били су, између осталих, Сан Пијеро у Веригама,[1] Колона, Сан Ђорђе, Асканио; сви остали, поставши папом, морали би га се бојати, изузевши Роана и Шпањолце,

[1] Свети Петар у Веригама, носио је име кардинал Јулијан дела Ровере, доцније папа Јулије II, по цркви римској која се зове Свети Петар у Веригама, којој је био титулар.

ови због сродства и обавеза, онај због моћи, пошто је имао у за се краљевину Француску. Зато је требало да војвода створи папом, пре него ма кога другог, каквог Шпањолца, а пошто није могао, требало је да пристане да папа буде Роан, а не Свети Петар у Веригама. А ко мисли да код великих личности нова доброчинства чине да се заборав старе увреде, вара се. Војвода је, дакле, погрешио у овом избору, и то је било узрок његове последње пропасти.

ГЛАВА VIII.

О онима који су злочинствима дошли до владавине.

Али, пошто се од приватног лица постаје владалац још на два начина, што не може да се потпуно припише срећи или храбрости, изгледа ми да их не треба оставити на страну, ма да би се о једноме могло опширније говорити кад би била реч о републикама. Ти су начини када се или злочиначким и грешним путем долази до владавине, или када какав приватни грађанин наклоношћу осталих својих суграђана постаје владалац своје отаџбине. Говорећи о првом начину, показаће се са два примера, једним старим, другим модерним, не улазећи дубље у одлике овога начина, пошто сматрам да је довољно, коме би било потребно, да му подражава.

Агатокле сичилијанац, не само приватног порекла, него веома ниског и презрivог, постаде краљ Сиракузе. Овај, син једног лончара, живео је, дететом и младићем, рђавим животом; па ипак, имао је, поред својих рђавих дела, толику храброст душе и тела, да је ушавши младићем у војску, успео да постане претор Сиракузе. Када се утврдио у овом положају, и када се одлучио да постане владалац, и да насиљем и без обавезе према другоме добије оно што му је било дато споразумно, договоривши се о овој својој намери са Хамилкаром картагињанином, који је са војском ратовао у Сичилији, сазове једнога дана народ и сенат Сиракузе, као да су имали да решавају о стварима које се тичу републике. На уговорени знак, нареди својим војницима да побију све сенаторе и најбогатије људе из народа. Када ових нестаде, он завлада овом вароши без икаквог противљења грађана. И ма да га картагињани два пут нападоше, и најзад опсадише, он успе не само да одбрани своју варош, него остави један део својих војника за одбрану од опсаде, а са осталима нападе Африку. За кратко време ослободи Сиракузу опсаде и доведе картагињане у такву невољу, да су се морали мирити са њим и задовољити се држањем Африке, а њему оставити Сичилију. Ко, дакле, буде оцењивао дела и храброст Агатокла, неће видети ниједну или врло мало ствари које може приписати срећи.

Он се докопао власти, као што је горе казано, не туђом наклоношћу, него војничким положајима, које је био задобио са хиљаду неугодности и опасности, и доцније је сачувао многим одлучним и опасним мерама. Не може се ипак називати врлином убијање својих суграђана, издавање пријатеља, недржање дате речи, или бити без саучешћа и без вере. Све то може да донесе човеку владавину, али не славу. Ако се расмотри са каквом је јачином духа он улазио у опасности и из њих излазио, као и величина његовог духа у подношењу и савлађивању несрећа, не увиђа се зашто би се он имао сматрати нижим од ма кога војсковође. Па ипак, његова грозна свирепост и нечовечност, са безбројним злочинствима, не допуштају да се он слави међу најодличнијим људима. Не може се, дакле, приписати срећи или врлини оно што је он постигао без и једне и друге.

У наше време, за паповања Александра VI, Оливерото фермљанин, који у раном детињству остаде без оца, и кога узеде ујак, по имену Ђовани Фољани, да одгаји, би дат у прво доба своје младости да се учи војничком занату код Паола Вители, како би, васпитан у овој дисциплини, доспео до каквог високог војничког положаја. Када доцније Паоло умре, борио се под Вителоцом, његовим братом, и за врло кратко време, зато што је био оштроуман и окретна тела и духа, постаде први

човек у његовој војсци. Али, пошто му је изгледало бедно служити другога, науми да заузме Фермо уз припомоћ неколико грађана Ферма, којима је било драже ропство од слободе њихове отаџбине, и са наклоношћу Вителоца. Он извести писмом Јована Фољани да хоће, пошто је више година био изван куће, да дође, да види њега и своју варош, као и да разгледа своју очевину, и, пошто се он само трудио да стекне части, да би његови суграђани видели како није на празно провео време, он намерава да дође свечано и у пратњи сто коњаника, својих пријатеља и слугу. Зато га мољаше да поради да га Фермљани лепо дочекају, што је не само доносило части Оливероту, него и њему, пошто га је он подигао. Јован зато указа свуколику пажњу сестрићу, изради да га фермљани лепо приме, а њега дочека у својој кући. Ту он, кад прође неколико дана, и пошто сачека да се припреми оно што је било потребно за будуће злочинство, направи веома свечану гозбу, на коју позва Јована Фољани и све остале угледне људе из Ферма. Кад се заврши ручак и све забаве које су обичне у сличним гозбама, Оливерото, намерно, отпоче неки озбиљан разговор, говорећи о величини папе Александра и Чезара, његовог сина, и о њиховим подузећима. Разговарајући о овим питањима са Јованом и осталима, он на једном устаде, говорећи да су то ствари о којима треба разгова-

рати на скривенијем месту, и повуче се у једну собу, куда се Јован и сви остали грађани упутише за њим. И пре но што се они посадише, изиђоше војници из скривених кутова собе, и поубијаше Јована и све остале. После овога убиства, Оливерото узјаха на коња прокрстари местом, и опсади палату управног савета, тако да су из страха били приморани да му се покоре и да образују владавину, у којој је он постао владалац. Пошто нестаде свију оних који би га могли, зато што су незадовољни, напасти, учврсти се новим грађанским и војничким уредбама; тако да је, за годину дана, колико је владао, био не само сигуран у вароши Ферму, него је био постао страшан за све своје суседе. Тешко би га било прогнати, као и Агатокла, да није допустио да га превари Чезаре Борђија, када у Синигаљи, као што се рекло, похвата Орсине и Вителе. Ухваћен ту и Оливерото, би, на годину дана по извршеном оцеубиству, заједно за Вителоцом, који му је био учитељ у великим делима и злочинствима, удављен.

Могао би се когод запитати како су Агатокле и још когод сличан њему, после силних издајстава и свирепости, могли дуго живети сигурни у својој отаџбини и бранити се од спољашњих непријатеља, а његови грађани никада нису ковали заверу противу њега; међутим, многи други, нису могли сачувати државу помоћу свирепстава ни у мирним вре-

менима, а некмо ли у сумњивим временима рата. Мислим да ово долази од рђаво и добро употребљених свирепстава. Добро употребљена могу се назвати она (ако се рђаво сме назвати добрим) која се врше на један мах, из потребе да се осигура, а по томе се не настављају, него се преобраћају у што је могуће више корисне ствари по поданике. Рђаво употребљена су она свирепства која, ма да у почетку малобројна, са временом пре расту, но што их нестаје. Они, који се управљају по првом начину, могу, помоћу Бога и људи, осигурати своју владавину, као што је учинио Агатокле. Овим другим немогуће је одржати се. Зато треба приметити да освајач треба, заузимајући какву државу, да смисли све увреде које му је потребно учинити, и да их све изврши у један мах, како не би морао да их обнавља сваки дан, и како би могао, не обнављајући их, обезбедити људе и придобити их, чинећи им добро. Ко ради друкчије, или из страха или из рђаве намере, тај мора увек држати нож у руци; он се никада не може ослонити на своје поданике, пошто се ови не могу због скорашњих и сталних неправди поуздати у њега. Увреде треба да се врше све заједно, како би, пролазећи брже, мање врећале; добра дела треба да се врше мало по мало, како би се у њима више уживало. Владалац нарочито треба тако да живи са својим поданицима да га никакав до-

гаћај, био рђав или добар, не измењује; јер, наступи ли у неповољним приликама потреба, ти немаш времена да учиниш рђаво, а добро које чиниш, не користи ти, јер се сматра да је изнуђено, и нико ти није за то ни најмање благодаран.

ГЛАВА IX.

О грађанској владавини.

Али, прелазећи на друго питање, то јест када какав грађанин постаје владалац своје отаџбине не помоћу злочина или другог несношљивог насиља, него љубављу осталих својих суграђана, што се може назвати грађанска владавина (за успех у овоме није потребна само врлина или само срећа, него пре срећно лукавство), велим да се до ове владавине долази помоћу или народне или великашке љубави. Јер се у свакој вароши налазе ова два супротна расположења, и то долази отуда што народ жели да њиме не заповедају нити да га притискују великаши, а великаши желе да заповедају народом и да га притискују, и из ове две различне жеље ствара се у варошима једна од три последице: или владавина или слобода или распуштеност.

Владавину стварају или народ или великаши, према томе да ли један или други од ова два реда има прилике за то; јер када великаши увиде да се не могу одупрети народу,

починьу указиваги поштовање једноме из народа, и учине га владаоцем, да би могли, заклоњени њиме, задовољити своју жељу. Народ опет, видећи да не може одолети великашима, поклања наклоност једноме, и ствара га владаоцем, да би био заштићен његовом влашћу. Онај који долази на владу помоћу великаша, теже се одржава него ли онај који постаје помоћу народа; јер владалац има око себе многе који изгледају да су му равни, и зато њима не може нити да заповеда нити да се према њима понаша како би он хтео. Али онај, који долази на власт народном наклоношћу, сам је ту, и нема око себе или никога или има врло мало оних који нису готови да слушају. Осим тога, не могу се великаши задовољавити са часношћу и без неправде по остале, него само народ, пошто су тежње народа частије од тежњи великаша, јер ови хоће да притискују, а народ да не буде притиснут. Даље, од незадовољног народа владалац се никада не може осигурати, зато што га је врло много; од великаша може, зато што их је мало. Најгоре што може владалац да очекује од народа који му је непријатељ, то је буде остављен; али од великаша непријатеља не само да треба да се боји да не буде остављен, него и да устану противу њега; јер, пошто је у њих више разумевања и више лукавства, добијају времена да се спасу, и труде се да стекну наклоности код онога за кога се надају да ће победити. Владалац је

још приморан да живи увек са тим истим народом: али може заиста да буде без тих истих великаша, јер може да их ствара и уништава сваки дан, и да им, по својој вољи, одузима и даје наклоност.

Да боље расветлим ову ствар, велим да се са великашима може поступати поглавито двојако. Или се у своме понашању тако управљају, да се у свему везују за твоју судбину или не: они који се везују и нису грабљиви, морају се почаствовати и волети; оне који се не везују, треба расмотрити са два гледишта. Они то чине или из малодушности и природне слабости душе; тада треба да се служиш оним начелима која могу мудро да те саветују, да се у срећи тиме поносиш, а у несрећи да немаш да се бојиш. Али када се намерно не везују, и из амбициозног узрока, знак је да више мисле на себе него на тебе; таквих владалац треба да се чува, и да их се боји као да су отворени непријатељи, јер ће увек у несрећи помоћи да се он упропасти.

С тога треба онај који постаје владалац наклоношћу народа, да га одржи пријатељем; што му је лако, пошто народ тражи само то да не буде притиснут. Али онај, који постаје владалац противу народа, помоћу наклоности великаша, треба пре свега осталог да се труди да задобије народ, што му је лако, ако га узме у заштиту. Пошто су људи, када им је добро

од онога од кога су мислили да ће им бити рђаво, више обвезни своме добротвору, народ му одмах постаје наклоњенији, него ли да га је сам, својом помоћу, довео. Владалац може да га задобије за себе на много начина, о којима се, пошто су према личностима различни, не може дати нарочито правило, и зато се остављају на страну. Завршићу само тиме да је једноме владаоцу потребно да му је народ пријатељ: у противном, у несрећи нема му помоћи. Набид, спартански владалац, издржао је опсаду целе Грчке и једне победничке римске војске, и одбранио је од ових своју отаџбину и своју државу. Њему је било довољно, кад је наишла опасност, да се обезбеди од малога броја, што му не би било довољно, да му је народ био непријатељ. Нека нико не износи на супрот овоме моме мишљењу ону општу пословицу да ко зида на народу, подиже на блату, јер та је пословица истинита само онда када какав обичан грађанин подиже на њему темељ и кад се уљуљкује мишљу да ће га народ ослободити, кад би био притешњен од непријатеља или власника. У овом случају би се често могао преварити, као Граси у Риму и месер Ђорђе Скали у Фиренци. Али ако је владалац који подиже на њему, човек храбар и који може да заповеда, неустрашив у несрећи, који неоскудева у потребноме и који држи својом храброшћу и управом сав народ

будан, он се у народу никада неће преварити, и изгледаће му да је поставио добре темеље.

Ове владавине се зањуљају обично у тренутку када прелазе из грађанске управе у апсолутну, јер ови владаоци управљају или сами или преко старешина. У последњем случају њихов положај је слабији и изложен већој опасности, јер управљају потпуно по вољи оних грађана који су постављени за старешине: ови могу, понајвише у несрећним временима, веома лако да им одузму државу, било радећи противу њих, било не покоравајући им се. Владалац у опасностима, нема времена да узме апсолутну власт, зато што се грађани и поданици, који су навикли да добијају заповести од старешина, не покоравају њему, када ови одреку послушност; и никада неће имати, у тешким временима, на кога се може ослонити. Јер сличан владалац не може да се ослони на оно што види у мирним временима, када је држава грађанима потребна, пошто тада свако трчи, свако обећава, и свако хоће да умре за њега, када је смрт далеко; али, у несрећним временима, када су држави потребни грађани, тада их је мало на услузи. И у толико више је ово искуство опасно, што не може само један пут да се учини. Зато мудар владалац мора да смисли начин управе, којим су његовим грађанима увек и у свако време, потребни држава и он, и тада ће му увек бити верни.

ГЛАВА X.

Како треба мерити снагу сваке владавине.

Претресајући врсте ових владавина, треба се обазрети на још једну ствар: то јест да ли један владалац има толику државу да се може, на случај потребе, одржати сам собом, или му је пак увек потребна туђа одбрана. Да се боље објасни ова ствар, сматрам да могу да се одрже сами собом они који могу, благодарећи обиљу људи или новца, да скупе довољно војске и да се бију са ма ким било ко би дошао да их нападне; а, опет, ценим да је онима увек потребна туђа помоћ, који не могу да изађу у сусрет непријатељу на бојно поље, него су приморани да се повуку међу зидове, и да их чувају. О првом случају се говорило, а затреба ли још штогод, рећи ћемо доцније. О другом случају не може се ништа друго рећи до ли опоменути такве владаоце да учврсте и утврде свој рођени град, а да се о околици ништа не брину. Свакога онога ко буде лепо утврдио свој град, и буде се и у осталим стварима понашао онако како је горе речено и како ће ниже бити речено, увек ће нападати са великом бојазни; јер су људи увек непријатељи предузећа у којих се види тешкоћа, нити може бити лако нападати некога чији је град јак, и он није омрзнут од народа.

Немачке вароши су сасвим слободне, имају

мало земљишта, и покоравају се цару када оне хоће, и не боје се ни њега ни другога моћнога владаоца који је у његовој околини, зато што су оне тако утврђене да свако мисли да мора бити мучна и тешка ствар њих освојити. Све имају потребне јарке и зидове, имају довољно артиљерије, држе увек у јавним сместиштима оно што је потребно за пиће, за јело и за гориво за годину дана. Осим овога, да би се могао исхранити народ, а без штете по остало друштво, имају увек посла за годину дана, да му даду да ради оне послове који су нерв и живот поједине вароши, као и индустрију од које се народ храни. Оне још цене војничка вежбања и имају многе уредбе којима их одржавају.

Владалац, дакле, који има јак град и који није омрзнут од народа, не може бити нападнут; и када би био, онај који би га напао, вратио би се осрамоћен, јер су ствари у свету тако променљиве, да је немогуће да неко може да седи беспослен годину дана, нападајући га. А ко би приметио: буде ли народ имао своје поседе изван града, и види ли их да горе, неће имати стрпљења, и заборавиће, због дуге опсаде и љубави према своме имању, на владаоца, одговорам да ће моћан и храбар владалац увек савладати све те тешкоће, час дајући наду поданицима да беда неће бити дуга, час плашећи их помишљу на непријатељева свирепства, час осигуравајући се ве-

што од оних који би му били сувише смели. Осим овога, непријатељ ће, природно, ставити под огањ и уништити околину при своме доласку, и у времену када су духови још загрејани и готови за одбрану, и зато владалац у толико мање треба да се боји, јер после неколико дана, кад су духови расхлађени, штета је већ направљена, зла су се претрпела, и више им нема лека; тада се у толико више приближују своме владаоцу, пошто изгледа да је он, пошто су им куће сагорене, поседи уништени, везан за њихову судбину. И природа људи је таква да се они могу обвезати исто тако доброчинствима која им се чине, као и онима која се добијају. Ако се, дакле, све лепо расмотри, није тешко мудром владаоцу одржати будне духове својих грађана у опсади, када је он спремио оно што је потребно за живот и за одбрану.

ГЛАВА XI.

О црквеним владавинама.

Сад нам остаје само да говоримо о црквеним владавинама, код којих се све тешкоће налазе пре но што их човек задобије, јер се задобијају било храброшћу било срећом, а одржавају се без и једне и друге, јер их одржавају уређења која су се религијом створила, која су била толико моћна и таква, да одржавају оне који њима владају, ма како они по-

ступали или живели. Они су једини који имају државе и не бране их; имају поданике и не управљају[1] њима, а државе им се, и ако нису заштићене, не одузимају, и поданици, ма да се њима не управља, не помишљају, и нити теже нити могу да се отцепе од њих. Само су, дакле, ове владавине сигурне и срећне. Али, пошто овима управља виши узрок, до кога људски ум не достиже, нећу да говорим о њима; јер би говорити о томе, пошто их је основао и одржава Бог, било дело несмишљеног и дрског човека. Па ипак, ако би ме когод запитао откуда то да је Црква, у световној моћи, дошла данас до толике величине да је истерала из Италије француског краља, који дрхти од ње, и сатрла Млечане, одговарам да је то зато што су не само талијански владаоци, него и сваки барон и великаш, ма и најмањи, пре Александра VI, сматрали да је њена световна моћ мала. Ма да је ово познато, сматрам да није сувишно понова изнети у изводу.

Пре но што је француски краљ прешао у Италију, њоме су владали Папа, Млеци, напуљски краљ, милански војвода и Фјорентинци. Ови господари имали су две главне бриге: прво, да у Италију не уђе наоружан странац; друго, да се нико од њих не ојача много. Они којих

[1] Ово треба разумети тако да се не траже велике материјалне жртве око издржања војске, којом би се одржали грађани у послушности.

су се највише имали бојати, били су Папа и Млечани. Да би се устукнули Млечани, била је потребна слога свију осталих, као што је било при одбрани Фераре; а да би задржали папу, служили су се римским баронима, међу којима је увек постојао узрок нереду зато што су били подељени у две странке: Орсине и Колоне. Они су правили папску власт слабом и несигурном, зато што су се налазили са оружјем у рукама пред папиним очима. И ма да се по који пут јавио какав храбар папа, као што је био Сикст,[2] ипак га судбина или умешност не могоше ослободити ових тешкоћа. И краткоћа њихова живота била је узрок томе, зато што се за десет година, колико је просечно живео један папа, тешко могла уништити и једна странка; и, ако је који готово уништио Колоне, долазио је други који, непријатељ Орсина, који је изазивао ове у борбу, а није имао времена уништити их. Ово је чинило да је световна папска власт мало била цењена у Италији. По томе дође Александар VI, који је, више но све папе које су икада биле, показао колико један папа и новцем и силом, може да крене напред. Он је учинио, користећи се војводом Валентином и случајем прелаза Француза, све оне ствари које сам поменуо, говорећи о војводиним делима. Ма да његова намера није била да чини великом Цркву, него војводу, ипак оно што је учинио, донело је

[2] Сикст IV, папа од 1471—1481.

величину Цркви, која после његове смрти, када нестаде војводе, наследи његове напоре. После дође папа Јулије, и затече Цркву велику и целу Романању под њом, римске бароне истребљене, странке, гоњењима Александра VI, уништене; осим тога, затече отворен пут за нагомилавање новаца, што се није вршило пре Александра никада толико. Јулије је не само наставио овај рад, него га је и појачао. Наумио је да придобије Болоњу, да ослаби Млечиће и истера Французе из Италије. У свима овим стварима успео је, и са толико више хвале по себе, што је све што је урадио, учинио да појача Цркву, а не какво приватно лице. Странке Орсинија и Колона остави и даље у оном стању у коме их је затекао; и, ма да је међу њима било разлога за повод свађи, две ствари их ипак задржаше на миру: једно, величина Цркве, која их је страшила; друго, што нису имали кардинала, који су узрок нереда међу њима. Ове странке никада неће мировати кадгод имају кардинале; јер ови потхрањују, у Риму и изван њега, распре, а барони су приморани да их бране. Тако се из зависти прелата рађају распре и нереди међу баронима. Његова светост папа Лав[1] затекао је, дакле, папску власт веома моћном, а од њега се очекује да ће је, ако су је други учинили великом оружјем, он добротом и неиз-

[1] Папа Лав X. Прев.

бројним другим својим врлинама учинити веома великом и угледном.

ГЛАВА XII.

О врстама војске и о војницима најамницима.

Пошто сам понаособ говорио о свима врстама ових владавина, о којима сам у почетку одлучио да говорим, и расмотрио у неколико узроке њихова напретка и пропасти, и показао начине којима су се многи трудили да их задобију и одрже, остаје ми сада да у опште говорим о нападима и одбранама које могу у свакој од напред поменутих да се догоде. Рекли смо горе да је владаоцу потребно да има добре своје темеље; иначе мора пропасти. Главни темељи свих владавина, како нових, тако старих или средњих, јесу добри закони и добро оружје. И, пошто не може бити добрих закона где нема доброг оружја, а где су добре војске треба да има и добрих закона, ја ћу оставити претрес о законима, и говорићу о војсци. Војска, дакле, којом какав владалац брани своју државу или је његова лична или најамничка или помоћна или помешана. Најамничке и помоћне су некорисне и опасне: и, ако неко влада својом државом, основаном на најамничкој војсци, никада неће чврсто стајати и бити сигуран. Она је поцепана, завидљива, недисциплинована, неверна; храбра према пријатељима, слаба према непријатељима,

не боји се Бога, није верна људима; и толико се одлаже пропаст, колико се одлаже напад; у миру те пљачка она, а у рату непријатељи. То долази отуда што она нема друге љубави ни другог узрока који је држи у твојој служби, до мало плате, која није довољна да она пристане да умре за тебе. Пристају, истина, да буду твоји војници док не ратујеш, али, чим наступи рат, њима да је или да утекну или да оду. Мало ми је труда потребно да убедим у ово, пошто је садашњу пропаст Италије проузроковало само то што се она, за много година, ослањала на најамничку војску, која је понекоме учинила неку корист, и изгледала састављена из храбрих људи, али чим се појавио странац, показала је шта вреди. Зато је лако било Карлу, Француском краљу, заузети Италију кредом,[1] и ко је рекао[2], да су наши греховн били томе узрок, рекао је истину; али нису били они које је он мислио, него ови које сам ја изнео; и пошто су то биле погрешке владалаца, то су и они трпели због њих.

Хоћу још боље да изнесем несрећне одлике ове војске. Капетани најамници или су одлични или не. Ако јесу, не можеш да се поуздаш у њих, јер ће увек тежити за сопственом величином, било притискујући тебе,

[1] *Заузети Италију кредом,* реченица француског хроничара Комина (1445—1509) која се приписује Александру VI.

[2] *Ко је рекао,* алузија, може бити, на Савонаролу.

свога господара, било притискујући друге, независно од твоје воље; али, ако није добар, обично те упропашћује. Примети ли когод да ће свако ко има војску у рукама, био најамник или не, урадити ово исто, одговорићу како с војском треба да управљају владалац или република. Владалац треба лично да иде, и да сам врши дужност војсковођа; република треба да пошље своје грађане; и пошље ли некога који не успе да постане храбар човек, треба да га смени, а буде ли заслужан, да га обуздава законима, да не пређе границе. И из искуства се види да веома велике напретке праве само владаоци и наоружане републике, а најамничка војска доноси увек само штету. И теже може какав грађанин републике да завлада оном која је наоружана својом рођеном војском, него ли оном која је наоружана страном. Рим и Шпарта су били много векова наоружани и слободни. Швајцарци су сасвим наоружани и слободни. За најамничку војску код старих, пример су Картагињани; које у мало што нису подјармили њихови војници најамници, после првога рата са Римљанима, ма да су старешине картагинске војске били њихови суграђани. Тивљани су, по Епаминондиној смрти, учинили Филипа Маћедонског старешином својих људи, и он им, после победе, одузе слободу. Миланци, по смрти војводе Филипа, узеше у најам Франческа Сфорцу противу Млечића, који се, пошто победи непријатеље код Кара-

вађа, сједини са њима, да подјарми Миланце, своје господаре. Сфорца, његов отац, војник Јованке Напуљске, остави ову изненада, ненаоружану, због чега она би приморана, да не би изгубила краљевину, да се преда на милост и немилост арагонском краљу. А што су Млечани и Фјорентинци раније повећали своју владавину тим оружјем, а њихове се војне старешине ипак нису направиле владаоцима, него су их бранили, одговарам да је Фјорентинцима у овој ствари помогла срећа, јер од одличних војсковођа, од којих су се могли бојати, неки нису победили, неки су имали препрека, други су управили своје славољубље на другу страну. Онај који није победио био је Јован Акут, чија се верност, пошто није победио, није могла познати; али ће свако признати да су Фјорентинци, да је он био победилац, били остављени њему на милост и немилост. Сфорца је увек имао Браческе противу себе, и они су мотрили једни на друге: Франческо је управио своју жељу на Ломбардију, Брачо на Црквену државу и напуљску краљевину. Али, пређимо на оно што се скоро догодило. Фјорентинци учинише својим војним старешином Паола Вители, човека врло обазрива, који је од обичног лица био стекао веома велики глас. Нико неће порећи да би Фјорентинци морали доћи под његову власт, да је он освојио Пизу; јер, ако би прешао њиховим непријатељима, није им било помоћи, а ако би га задржали,

морали су му се покоравати. Ако се посмотре дела Млечана, видеће се да су се борили храбро и славно, док су сами ратовали, што је било пре но што су се окренули сувоземним подузећима: тада су се са племићима и са наоружаним народом врло храбро борили; али чим почеше да се боре на суву, изгубише ту храброст, и пођоше за примерима Италије.[1] У почетку свога ширења на суву, зато што им је држава била мала, и зато што су имали велики углед, нису имали много да се боје својих војних старешина; али, чим се упустише даље, што је било под Кармињолом, имали су један пример ове погрешке. Видевши да је он веома храбар, пошто су под његовом управом тукли војводу од Милана, и познајући, с друге стране, како је он охладнео према ратовању, увидеше да више не могу са њим да побеђују, јер то он није хтео, и да не могу да га отпусте, да не би понова изгубили оно што су задобили и због тога беше приморани, да би се осигурали од њега, да га убију. После су имали за своје старешине Бартоломеа Бергамца, Руберта од св. Северина, грофа од Питиљано и сличне, од којих су се пре могли бојати да што не изгубе, него да добију; као што се доцније десило код Ваиле, где су, за један дан, изгубили оно што су, за осам стотина година, са толико напора били стекли. Јер по-

[1] Т. ј узели најамничку војску.

Прев.

моћу ове војске, добивају се само споре, позне и слабе тековине, и изненадни и велики губитци. Пошто сам овим примерима прешао на Италију, која се много година служила најамничком војском, хоћу да говорим о њој, и то поиздаље, како би се, видевши њен почетак и напредовање, могла боље поправити.

Треба да знате како се, чим се у последње време царевина почела распадати у Италији, и кад је папа, у световном погледу, задобио више угледа, Италија поделила на више држава; јер многе од великих вароши устадоше с оружјем противу својих племића, који их, потпомагани раније од императора, држаху подјармљене, а Црква их потпомагаше, да стекне себи угледа у световном погледу. У многим другим варошима њихови грађани постадоше владаоци. Због чега, пошто готово цела Италија пређе у руке Цркве и по неке републике, и пошто свештеници као ни остали грађани обично нису били вешти оружју, почеше узимати странце у најам. Први који је стекао угледа овој врсти војске био је Алберико да Конио, из Романе. Из његове школе изиђоше између осталих, Брачо и Сфорца, који су у своје време били господари Италије. После ових, дођоше сви остали, који су до наших времена заповедали овим војскама. Крајња последица њихове храбрости било је то што је Карло прегазио Италију, Луји је опљачкао, Фердинанд потчинио, а Швајцарци осрамо-

тили. Њихова тежња је била, најпре да даду себи угледа, и одузму углед пешадији. Ово су урадили зато што им, пошто су били без државе и живели од војевања, мали број пешака није могао давати угледа, а велики број нису могли хранити; зато су морали прибећи коњаницима, које су могли, држећи их мали број, хранити и опет добити угледа. Ствари су се биле тако развиле, да у војсци од 20.000 војника није било 2000 пешака. Осим овога, употребљавали су свако средство како би отклонили од себе и од војника напад и страх, у биткама нису једни друге убијали, него су узимали заробљенике. Нису јуришали ноћу на утврђене вароши, ови из утврђених вароши нису нападали на логоре, око бојнога поља нису правили ни грудобране ни јарке; зими се нису борили. Све су ове ствари биле допуштене њиховим војничким прописима, и створене као што је речено, како би они избегли и напор опасности; тако да су оне довеле Италију до ропства и срамоте.

ГЛАВА XIII.

О помоћним, мешовитим и сопственим војницима.

Помоћна војска, која је друга некорисна војска, то је када се позове какав владалац, да дође са својом војском да ти помогне и да те брани, као што је ту скоро урадио папа

Јулије, који је, видевши у подузећу противу Фераре, тужан доказ његове најамничке војске, прибегао помоћној и споразумео се са Фердинандом, шпанским краљем, да има да га помаже са својим народом и војском. Ова војска може бити корисна и добра самој себи, али је за онога ко је зове готово увек штетна, јер, пропадне ли, ти си изгубљен; победи ли, остајеш њен заточеник. Ма да су старе историје пуне ових примера, ја ипак нећу да се одвојим од овога скорашњег примера папе Јулија II. Његова одлука: бацити се сав у руке странцу, да би се добила Ферара, није била ни најмање разумна. Али, његова срећа учини да искрсне трећа ствар, да он не добије плод свога рђавог избора: јер пошто су његови савезници разбијени код Равене, и пошто наиђоше Швајцарци, који отераше победиоце више но што су то очекивали и он и остали, он не постаде зависан ни од непријатеља, зато што су се разбегли, нити од својих савезника, зато што је победио другим, а не њиховим оружјем. Фјорентинци, како су били потпуно ненаоружани, доведоше десет хиљада Француза у Пизу, да је освоје, и тим поступком нанесоше себи више опасности, него ли и у најтежим временима. Цариградски цар, да би се одупро својим суседима, доведе у Грчку десет хиљада Турака, који, пошто се рат сврши, не хтедоше из ње изићи: то је било почетак робовања Грчке неверницима.

Онај, дакле, који хоће да не победи, нека се послужи овом војском, јер је много опаснија од најамничке, зато што је у њој готова пропаст. Она је потпуно једнодушна, сасвим готова да служи другога, али код најамничке потребно је више времена и боља прилика, да те, пошто је победила, нападне, зато што није једно тело, и зато што си је ти нашао и плаћаш. У њој неко трећи, кога си ти учинио старешином, не може да задобије одмах толико угледа, да ти нашкоди. Једном речи, код најамничке војске опаснија је леност, код помоћне храброст.

Зато је мудар владалац увек избегавао ту војску и служио се својом; и пре је хтео са својом изгубити, него са туђом победити; показујући да није права она победа која се задобија туђом војском. Ја се нећу никада устручавати да наведем за доказ Чезара Борђију и његова дела. Овај војвода уђе у Романију са помоћном војском, доводећи у њу само француску војску, и са њом заузе Имолу и Форли. Али, пошто му се учини да та војска није поуздана, узеде најамничку, сматрајући да је она мање опасна, и узе у најам Орсине и Вителе. Увидевши доцније, управљајући њоме, да је и она непоуздана, неверна и опасна, уништи и њу, и послужи се својом војском. Лако се може увидети каква је разлика између ове две врсте војске, узевши у обзир каква је разлика била у угледу војво-

дином када је имао само Французе и када је имао Орсине и Вителе, према ономе који је имао када је остао са својим војницима и ослањао се само на себе. Видеће се да је тај углед бивао све већи, и да се војвода све дотле није довољно ценио док свако није видео да је он био потпуни господар своје војске. Ја нисам хтео да напустим италијанске скорашње примере, али ипак нећу да изоставим ни Хијеронима Сиракужанина, пошто је он један од оних које сам горе поменуо. Овај, када га Сиракужани учинише поглавицом војске, увиде одмах да ова најамничка војска није корисна, зате што су кондотијери исти као наши, и пошто му се учини да их не може нити задржати нити напустити, све их стави под нож, и после тога је ратовао својим, а не туђим оружјем. Хоћу још да подсетим на једну личност из Старога Завета која ми сасвим згодно долази за ово што износим. Када се Давид понуди Саулу, да изиђе на мегдан Голијату, филишћанском изазивачу, Саул му понуди, да би га охрабрио, своје оружје, које Давид, пошто га мету на себе, одби, рекавши да под њим не може собом добро да управља, а зато хтеде да се сукоби са непријатељем са својом праћком и својим ножем. Једном речи, туђе оружје, или спада са тебе, или ти је теретно, или те спутава. Карло VII, отац краља Луја XI, пошто је својом срећом и храброшћу ослободио Француску од Енглеза, осетио је ову по-

требу да се наоружа сопственим оружјем, и заведе у својој краљевини редовну војску, коњицу и пешадију. Доцније, његов унук, краљ Луји, укину пешадију, и поче узимати у најам Швајцарце. Ова погрешка, коју су наставили и други, као што се сада види на делу, узрок је несрећама те краљевине. Јер, давши угледа Швајцарцима, он је унизио своју војску; уништио је пешадију и учинио зависним своје војнике од туђег оружја; јер, пошто су његови војници навикнути да се боре уз Швајцарце, изгледа им да не могу да победе без њих. Одкуда долази да Французи нису довољни противу Швајцараца, а без Швајцараца не усуђују се да се боре противу другога. Француска војска је, дакле, била мешовита, делом најамничка, делом сопствена. Ова војска, узевши укупно, много је боља од просте савезничке или просте најамничке, а много лошија од своје. И нека је довољан овај наведени пример, јер би француска краљевина била ненадмашна, да се Карлово уређење појачало или сачувало. Али, недовољна обазривост почиње једну ствар, у којој се, зато што тада изгледа да је добра, не примећује отров који се у њој налази; као што сам горе[1] рекао о грудоболној грозници.

Зато, онај који у једној краљевини не сагледа несреће када се рађају, није заиста му-

[1] У III глави § 11.

дар; и ово је дато малом броју људи. И, ако се расмотри прва пропаст римске царевине, увидеће се да је то било само зато што су се почели узимати у најам Готи; јер од тога почетка настаде слабити снага римске царевине; и сва она храброст која се од ње одузимала, давала се њима. Завршујем, дакле, да, када се нема сопствена војска, никоја владавина није обезбеђена, на против сва је везана за судбину, пошто нема храбрости која је у несрећи брани. И увек је било мишљење и изрека мудрих људи, „quoi nihil sit tam infirmum aut instabile quam fama potentiae non sua vi nixa[1]“. Сопствена војска је она која је састављена или из својих поданика или из грађана или својих људи: свака друга је или најамничка или савезничка. Лако је наћи начин како се уређује своја војска, ако се расмотре уређења ове четворице које сам ја горе напоменуо и ако се види како су се Филип, отац Александра Великог, а како су се многе републике и владаоци наоружали и уредили: у која се уређења ја потпуно уздам.

ГЛАВА XIV.

Дужности владаоца према војсци

Владалац, дакле, не треба да има друге тежње ни друге мисли, нити ма чему другом

[1] Изрека узета непотпуна из Тацитових *Анала*, XIII, 19, која потпуна гласи: „Nihil rerum mortalium tam instabile ac fluxum est quam fama potentiae non sua vi nixae.“

да се преда до ли рату, припремању њега, управљању њиме, јер је то једина вештина, која се очекује од владаоца. Дејство рата толико је да не само да одржава оне који су рођени владаоцем, него много пута уздиже обична лица на тај положај; а, на против, виђа се да су владаоци, када су мислили више на уживање него на оружје, губили своју државу. И први узрок, који чини да изгубиш владавину, то је занемаривање ове вештине; а узрок који чини да је добијеш, то је да си проникнут том вештином. Франческо Сфорца, зато што је био наоружан, од обичног грађанина постаде војвода од Милана; његови синови, зато што су избегавали војничке напоре, постадоше од војвода обични грађани, јер, између осталих рђавих ствари које ти доноси, то што си ненаоружан прави те презривим: што је једна од оних нискости, од којих владалац треба да се чува као што ће се доле навести. Јер, између наоружаног и ненаоружаног нема никакве сразмере: а није разложно да се онај ко је наоружан покорава ономе ко је ненаоружан, и да ненаоружан живи безбрижно међу потчињенима наоружаним. Јер, пошто је код једнога презирање а код другога подозрење, није могуће да сагласно раде. И зато, владалац који се не заузима у војничким стварима, осим осталих беда које сноси, као што је речено, не може да буде поштован од својих војника, нити се може уздати у њих.

С тога владалац не треба да пропусти да се не вежба у ратовању: што може да чини на два начина, један делом, други разумом. Што се тиче дела, осим тога што треба да држи добро уређене и извежбане своје војнике, треба стално да лови, и тиме да навикне тело на тешкоће, да проучи природу места, и да увиди како се уздижу планине, како се отварају долине, како леже равнице, и да упозна природу река и баруштина, и у ово да уложи врло велики труд. Ово сазнање је двојако корисно. Прво, човек упознаје своју отаџбину, и може боље да сазна заштитна места у њој, за тим, помоћу упознавања и разумевања тих места, лако може да разуме свако друго место које му је доцније понова потребно пажљиво да расмотри, јер брда, долине, равнице, реке, баруштине, које су, на пример, у Тоскани, имају са осталима у другим покрајинама извесну сличност: тако да се из познавања положаја једнога краја лако може доћи до познавања осталих. И ономе владару коме недостаје ово сазнање, недостаје прва основа коју треба да има један старешина; јер оно учи како ће да се нађе непријатељ, како треба поставити војску, како је треба водити, како треба разређивати борбу, како треба, корисно по тебе, опсађивати непријатеља. Филопемен, владалац Ахајаца, између осталих похвала које му писци дају, добио је и ту да је, у мирно време, мислио само на

то како треба водити рат: а када је био у пољу са пријатељима, често се заустављао и разговарао са њима. — Када би непријатељи били на оном брежуљку, а ми се налазимо са нашом војском овде, чији би положај био згоднији? како би се могло ићи, следујући упуствима, да их нађемо? када би смо се хтели повући, како би смо имали то да изведемо? када би се они повукли, како би смо пошли за њима? — И износио је пред њих, идући, све случајеве који могу затребати у војсци; саслушавао је њихово мишљење, излагао је своје, поткрепљивао га разлозима: тако да му се, благодарећи овим сталним претресањима, није могло никада десити, кад је водио војску, да искрсне ма какав случај, коме он не би могао доскочити.

Али, што се вежбања разума тиче, владалац треба да чита историју, и у њој да расматра дела одличних људи, да види како су се управљали у ратовима, да испита узроке њихових победа и пораза, да ове избегне, а онима подражава; и нарочито да ради како је раније радио какав славан муж, коме је узео да подражава, ако је неко пре њега био хваљен и слављен, и увек се придржавао славних војничких дела и радњи тога: као што се говори да је Александар Велики подражавао Ахилу, Цезар Александру, Сципион Киру. И сваки који чита Киров живот од Ксенофона, увиђа доцније у животу Сципио-

нову колико му је то подражавање донело славе, и колико се у честитости, љубазности, човечности, издашности, Сципион прилагодио оним стварима које је Ксенофон написао о Киру. Овпх оваковпх ствари треба да се придржава разуман владалац, и да у мирним временима никада не седи беспослен, него вредноћом да од тога прави капитал, да се њиме послужи у несрећи, како би га ова, када се промени срећа, нашла спремна, да јој се одупре.

ГЛАВА XV.

О стварима због којих се људи, а нарочито владаоци хвале или куде.

Сад остаје да видимо какви треба да буду начини у понашању једнога владаоца са поданицима или пријатељима. И, пошто знам да су многи о овоме писали, бојим се, да ме, ако и ја још пишем о томе, не сматрају дрским, пошто се одвајам, понајвише претресајући ово питање, од мишљења других писаца. Али, пошто је моја намера да напишем ствар корисну за онога ко је разуме, изгледало ми је приличније ићи за правом истином ствари, него ли за њеним уображењем. Многи су замишљали републике и монархије које се никада нису виделе ни познале у истини. Јер је толико далеко од онога како се живи до онога како би требало живети, да онај, који,

у место онога што се чини, ради оно што би требало чинити, доживљује пре своју пропаст него успех: јер човек, који хоће увек, у свима приликама, да буде добар, мора да пропадне међу толикима који нису добри. Потребно је, дакле, једном владаоцу, који хоће да се одржи, да се навикне да може бити рђав, и да се тиме служи, и не служи, према потреби.

Остављајући, дакле, на страну ствари замишљене о једном владаоцу, и претресајући оне које су истините, велим да се свима људима када се о њима говори, а понајвише владаоцима, зато што су на највишем положају, придају неке од оних особина које им доносе или покуду или похвалу. Ово ће рећи да се неко сматра издашним, неко ципијом (служећи се једним тосканским изразом, јер лаком у нашем језику означава онога који жели отмицом да има, ципијом називамо онога који је тврд да троши своје); један се сматра дарежљивим, други грабљивим; један свирепим, други благим, један вероломним, други верним; један разнеженим и малодушним, други јаросним и храбрим; један човечним, други охолим; један похотљивим, други чедним; један отвореним, други лукавим; један сталним, други колебљивим; један озбиљним, други лаким; један је пун вере, други је неверник, и слично.

Знам да ће сваки рећи да би било врло лепо да се нађе владалац са свима оним од

горепоменутих особина које се сматрају добрим. Али, пошто је немогуће имати их све и потпуно их се придржавати, зато што то не допушта људска природа, владалац треба да будѐ толико мудар да избегне оне због којих би му се могла одузети држава, и чувати се, ако је могуће, оних које не могу да му је одузму; а не могадне ли, не треба много да се брине због тога. Нека се још не боји да стекне глас да има порока, без којих се тешко може спасти држава: јер, ако се све добро расмотри, може да изађе да је оно што се сматра за врлину, ако се тога буде придржавао, његова пропаст, и да му нешто што се сматра за порок, ако се тога буде држао, може донети безбедност и срећу.

ГЛАВА XVI.

О издашности и штедљивости.

Починьући, дакле, са првом горенаведеном особином, велим да би било добро бити сматран издашним; ипак зато, издашност, употребљена тако да те сматрају таквим, штети те, јер ако се употребљава разумно и као што треба да се употребљава, нека се не зна за њу, и ти нећеш на себе навући рђав глас особине њој противне. Стога, кад човек хоће да одржи међу људима име издашнога, потребно је да не напусти никоју одлику раскоши; тако да ће, увек, један такав владалац, потрошити на сличне ствари сву своју

имовину; и најзад ће бити приморан, ако буде хтео сачувати име издашнога, страховито оптеретити народ и бити дерикожа, и учинити све оне ствари које се могу учинити да се добије новац. Ово ће га учинити мрским поданицима, и нико га неће поштовати, кад постане сиромах; тако да, овом својом издашношћу, пошто је повредио многе и наградио мали број њих, осећа сваку прву оскудицу, и пада при првој опасности; а када буде ово сазнао, и хтео се тргнути, стиче одмах глас цициje. Један владалац, дакле, пошто не може да буде издашан без своје штете, тако да се то познаје, треба, ако је мудар, да се не брине због имена ципија, јер ће се временом сматрати све више издашним, видећи да су му, благодарећи његовој штедњи, његови приходи довољни, да може да се брани од онога ко ратује противу њега, да може да врши предузећа, не оптерећујући народ; тако да је издашан према свима онима од којих не одузима, који су безбројни, и да је ципија према свима онима којима не даје, којих је мали број. У наше време, ми смо видели да су урадили велика дела само они које су сматрали тврдима; остали су пропали. Папа Јулије II, који се послужио именом издашан, да би подигао углед папства, није се трудио доцније да га одржи, како би могао ратовати са францускиим краљем; и одржао је толике ратове не ударајући 'никакав изванредан

данак на своје поданике, јер је у место излишних трошкова, дуго времена био штедљив. Садашњи шпански краљ, да је био сматран издашним, не би извршио толика подузећа ни био у њима победилац.

С тога, један владалац треба мало да се осврће на то хоће ли добити име тврдице, не пљачкајући поданике, да би се могао бранити, да не постане сиромашан и заслужан презирања, да не буде приморан да постане грабљив; јер ово је једна од оних хрђавих страна која ће га учинити могућним да влада. А, ако би когод рекао: Цезар је издашношћу дошао до царства и многи други, зато што су били и што су сматрани издашнима, дошли су до највиших положаја, одговарам: ти си или већ владалац или си на путу да то постанеш. У првом случају, ова издашност је опасна, у другоме је потребно да те сматрају издашним. И Цезар је био један од оних који је хтео докопати се владавине у Риму: али да је, пошто је се докопао, поживео и да се није умерио у тим трошковима, уништио би ту царевину. А, ако когод примети: многи су били владаоци, и војском су учинили велика дела, а били су сматрани веома издашнима: одговарам ти: владалац троши или своје или својих поданика или туђе. У првом случају треба да је штедљив; у другом, не треба да пропусти а да не буде издашан. И оном владаоцу, који иде с војском, која се храни пленом, пљачком

и наметима, који троши туђе, потребна је ова издашност; иначе војници не би ишли за њим. И оним што није твоје или твојих поданика можеш да будеш издашнији у давању, као што је био Кир, Цезар и Александар; јер када трошиш оно што је туђе не одузима ти глас, него ти га баш даје: само кад трошиш своје, то те штети. И нема ствари која саму себе тако једе као издашност: док је употребљаваш, губиш моћ да је употребљаваш; и постајеш или сиромашан и јадан, или, да би избегао сиромаштво, грабљив и мрзак. А између свих ствари којих један владалац треба да се чува, на првом месту је бити јадан и мрзак; а издашност те доводи до једне и до друге ствари. С тога је мудрије одржати име тврдице, које порађа презирање без мржње, него ли, желећи стећи име издашнога, бити приморан задобити име грабљивца, које порађа презирање са мржњом.

ГЛАВА XVII.

О свирепости и благости; и да ли је боље бити вољен или страшан, или пре страшан него вољен.

Прелазећи на остале напред наведене особине, велим да сваки владалац треба да жели да буде сматран благим, а не свирепим: ипак зато треба да пази да се смишљено служи овом благошћу. Цезар Борђија био је сматран свирепим; ипак зато, ова његова свирепост

је уредила Ромању, ујединила је, умирила је, улила вере у њу. Ако се о овоме добро размисли, видеће се да је он био много блажи од флорентинског народа, који је, да би избегао име свиреп, пустио да се упропасти Пистоја. Један владалац не треба, дакле, да се брине назову ли га свирепим, хотећи да одржи своје поданике уједињене и угледне; јер казнивши смрћу мали број њих, биће блажи него ли они, који, из сувишне благости, допуштају да се стварају нереди, из којих се порађају убиства или пљачке: јер ове обично погађају целу општност, а оно што извршује владалац погађа појединца. И међу свима владаоцима, једино новом владаоцу је могуће избећи име свирепа, зато што су нове државе пуне опасности. И Виргилије на уста Дидоне вели:

Res dura, et regni novitas me talia cogunt
Moliri et late fines custode tueri[1].

Па ипак, треба да буде обазрив поклањајући веру и покрећући се; и не страшити се сама себе, и поступати умерено са обазривошћу и човечношћу, да га сувишно поверење не учини несмотреним и сувишна неповерљивост несносним.

Сад се намеће једно питање: да ли је боље бити вољен или страшан, или обратно. Одговара се да би се желело бити и једно и друго; али пошто је тешко сложити ово двоје заје-

[1] Тешкоћа и нова владавина гоне ме да тако чиним и стражарима чувам границе. Прев.

дно, много је сигурније бити страшан него вољен, кад човек већ мора бити без једног од овога двога. Јер о људима се ово у опште може рећи: да су неблагодарни, непостојани, претворни, да беже од опасности, да су лакоми на добит; и док им чиниш добро, са свим су твоји, нуде ти своју крв, имање, живот, децу, као што сам горе[1] рекао, кад нема потребе; али, наступи ли ти потреба, они се окрећу од тебе. И онај владалац, који се сав ослонио на њихове речи, нашавши се неприправан у осталом, пропада; јер пријатељства која се задобијају новцем а не величином и отменошћу душе, купују се, али се немају, и на случај потребе не може на њих да се рачуна. И људи лакше вређају онога који се труди да је вољен, него онога ко је страшан; јер је љубав везана споном обавезе која се, зато што су људи ниски, при свакој прилици сопствене користи, кида; али страх се одржава бојазном од казне која никада не слаби. Па ипак, владалац треба да постане страшан тако, да, ако не задобије љубав, избегне мржњу; јер може веома лепо да стоји једно поред другога бити страшан и не бити омрзнут; што ће увек бити када се владалац уздржава да дира у имања својих грађана и поданика, и у њихове жене; а када би ипак требало порадити некоме о глави, то треба учинити кад има за то довољног оправдања и очевидан узрок; али, нарочито, треба се уздржавати од дирања у туђа

[1] Гл. IX, § 7.

имања; јер људи брже заборављају смрт оца него ли губитак очевине. Даље, увек има узрока да се одузме другоме имање, и онај који почиње да живи од отимачине, увек налази узрок да заузме оно што је туђе; а на против узроци да се ради о нечијој глави ређи су и брже се заборављају.

Али, када је владалац са војском и када заповеда множином војника, тада је сасвим потребно не бринути се због имена свиреп; јер се без овога имена није никада одржала војска једнодушна нити готова за ма какво било војничко дело. Међу необична Ханибалова дела, убраја се то, што имајући веома велику војску, састављену од безбројних људских раса, коју је водио да се бори у удаљеним земљама, што се у њој никада није десио никакав раздор, нити међу њима, нити противу старешине, како кад није имао, тако и кад је имао среће. Што није могло доћи ни од чега другога, да ли од оне његове нечовечне свирепости, која га је, заједно са његовим безбројним врлинама, вечито правила у очима његових војника достојним поштовања и страшним; а без овога, његове остале врлине нису му биле довољне да учине ово дејство. И писци слабе вредности, с једне стране, диве се овом његовом држању, с друге нападају главни узрок њен. А да је истина да му остале његове врлине не би биле довољне, може се посматрати код Сципиона, (који је био веома редак не само у своје

време, него од како се памти) чија се војска у Шпанији побунила. Ово није дошло ни због чега другога, до ли због његове сувишне благости, због које је био дао својим војницима више слободе но што је војничком дисциплином допуштено. Због овога га је Фабије Максим у Сенату прекорео, и назвао га кvариоцем римске војске. Када је један Сципионов легат упропастио Локренсе, Сципион их није осветио, нити казнио његово насиље, због ове своје лаке природе; тако да, када га је неко хтео у Сенату оправдати, рече да има много људи који су пре умели не погрешити него поправити погрешке. Ова би природа временом јако повредила глас и славу Сципионову, да је он и даље у заповедништву био такав; али, живећи под управом Сената, ова његова штетна особина не само да постаде немоћна, него му донесе славе.

Завршујем, дакле, враћајући се на ово питање, да, пошто људи воле по својој вољи и пошто се боје по вољи владаоца, мудар владалац треба да се ослони на оно што је његово, не на оно што је туђе: треба само да се труди да избегава мржњу, као што је речено.

ГЛАВА XVIII.

Како владаоци треба да одржавају веру.

Свако зна колико је похвално код једнога владаоца да одржава веру и да живи поштено,

а не претворно, па ипак, из искуства се види у наше време да су они владаоци учинили велика дела, који су мало рачуна водили о датој вери, и који су са лукавством умели преварити људе; и на крају су побеђивали оне који су се ослонили на часност.

Треба, дакле, да знате да има два начина борбе: један законима, други силом; онај први је својствен човеку, овај други животињама: али, пошто први много пута није довољан, мора се прибећи другоме. Стога владалац треба да уме да се понаша као животиња и као човек. Овоме су стари писци увијено учили владаоце. Они пишу како су Ахил и многи други од старих владалаца били поверени на васпитање Хирону центауру, да их чува под својом управом. Ово значи само то да кад се има за учитеља полуживотиња и получовек, владалац треба да уме да буде и једно и друго; зато што једно без другога није трајно. Пошто је, дакле, потребно да владалац уме добро да се понаша као животиња, треба од њих да се угледа на лисицу и лава; јер се лав не брани од замке, а лисица се не брани од вука. Треба, дакле, бити лисица и познавати замке, и лав и заплашити вукове. Они који се просто направе лавом, не успевају. С тога мудар владалац не треба да се осврће на дату веру, када је то противу њега и када су нестали узроци који су учинили да се она да̂. И кад би људи били сви добри, ово начело не би

било добро; али, пошто су рђави и пошто је ни они не би према теби држали, не треба ни ти да је држиш према њима. И један владалац је увек имао основаних повода да се оправда што је не држи. О овоме би се могли дати неизбројни примери из модерног времена, и показати колики су уговори о миру, колика обећања били постали ништавни и празни због неверства владалаца: и онај који је боље умео одиграти лисицу, боље је успео. Али је потребно умети лепо сакрити ову природу, и бити веома претворан и дволичан; а људи су тако наивни, и толико се покоравају потребама, да ће онај који вара, увек наћи онога који ће се дати преварити.

Нећу да пропустим, а да не поменем један од скорашњих примера. Александар VI није никад ништа друго радио, није никада мислио ни на шта друго, до ли на то да превари људе, и увек је нашао предмет да може то да учини. И никада није било човека који је имао више способности да утврђује нешто, и да са већим заклетвама потврђује једну ствар, а са мање је држи, па ипак, увек је успевао са преварама, јер је добро познавао ову[1] особину људи. Једноме владаоцу, дакле, није потребно имати све горенаведене особине, али је потребно да изгледа да их има. Шта више, усудићу се да кажем и ово да су, када их има и слу-

[1] Тј. да се дају варати.

жи се њима, штетне, а када изгледа да их нема, корисне. Тако треба изгледати благ веран, човечан, частан, религиозан, и бити то; али бити и спреман, и моћи и умети, затреба ли не бити такав, променити се у супротног. Ово треба разумети тако да владалац, а нарочито нов владалац, не може да се придржава свих оних ствари због којих се људи сматрају добрим, пошто често може да му наступи потреба, да би одржао државу, да ради противно датој речи, милосрђу, човечности, противно религији. С тога је потребно да је он готов да се управља према томе како му ветар и промена среће наређују и, као што горе рекох, да се не одваја од доброга кад то може, али и да уме да прибегне рђавоме, ако му наиђе потреба.

Владалац треба, дакле, јако да се стара да му никада из уста не изиђе никаква ствар, која није прожета горепоменутим пет особина, и да изгледа, кад га човек гледа и слуша, сушта благост, сушта вера, сушта честитост, сушта религија. Нема ствари за коју је потребније изгледати као да се има од ове последње особине. Људи у опште суде више очима но рукама; јер сваки види, а њих мало осећају. Свако види какав ти изгледаш, мало њих примећују оно што јеси; та мањина не усуђује се да се успротиви мишљењу многих који имају уза се величанство државе које их брани: у радњама свих људи, а нарочито

владалаца, противу којих се не може судски поступити, гледа се на циљ. Нека се, дакле, владалац труди да побеђује и да сачува државу, средства ће се увек сматрати часна и свако ће их хвалити; јер се гомила задобија спољашњошћу и исходом ствари, а у свету само постоји гомила, а мањина излази када је већини потребно на кога да се ослони. Један од сувремених владалаца[1] непрестано проповеда мир и верност, док је веома велики непријатељ и једноме и другоме; и једно и друго би му, кад би их се придржавао, много пута одузели глас или државу.

ГЛАВА XIX.

Како се могу избећи презирање и мржња.

Али, пошто сам говорио о најважнијим особинама које се помињу више, о другима хоћу укратко да проговорим у опште. То је да владалац треба да се труди, као што је горе делом речено, да избегава оне ствари које га праве мрским или презривим; и увек кад год буде избегао ово, извршиће своју дужност, и неће наићи у другим срамним делима никакве опасности. Мрским га може учинити, нарочито, као што сам рекао, кад је грабљив и дира у имање и жене својих поданика; од тога се треба уздржати; и кад

[1] Фердинанд V католик (1479—1516), муж Изабеле Кастилијанске.

год се већини људи не дира у имање и у част, они живе задовољни, и само се треба борити противу амбиције мањине, која се многим начинима лако обуздава. Презривим може да га учини ако се сматра непостојаним, лаким, разнеженим, малодушним, неодлучним: од тога владалац треба да се чува као од какве велике опасности, и да се труди да се у његовим делима призна величина, храброст озбиљност, јачина; а што се тиче приватних односа са поданицима треба да захтева да његова одлука буде неповратна; и нека се одржи у таквом мишљењу, да никоме не падне на памет да га обмане или да га вара.

Онај владалац који створи о себи овакво мишљење, доста се цени; и тешко се ствара завера противу онога ко се цени, тешко се напада, само, разуме се, ако је он храбар и поштован од својих. Јер владалац треба да се плаши две ствари: једне изнутра, од стране својих поданика; друге, с поља, од стране спољашњих непријатеља. Од ове се брани добрим оружјем и добрим пријатељима: и увек, буде ли имао доброг оружја, имаће и добрих пријатеља; и увек ће бити сигурне унутрашње ствари, када су сигурне спољашне; мањ ако би биле поремећене каквом завером; а и кад би се оне споља пореметиле, ако је он уредио ствари и живео као што сам рекао, ако не клоне, увек ће издржати сваки напад, као што сам рекао да је урадио Набид Спартанац. Али,

што се тиче поданика, када су ствари с поља у реду, треба се бојати да не склопе потајно заверу: од чега се владалац доста осигурава, избегавајући да буде дрзак и презрен, а одржавајући народ да буде њиме задовољан: што је потребно постићи, као што сам горе рекао. И једно од најмоћнијих средстава које има владалац противу завера, то је да не буде омрзнут од општности, јер увек онај који ствара заверу мисли да смрћу владаоца задовољи народ; али када мисли да га увреди, не усуђује се да предузме сличан корак, јер су безбројне тешкоће које су на страни завереника. И из искуства се види да су биле многе завере, али да је мало њих имало добар исход; јер онај који склапа заверу не може да буде сам, нити може у друштво да прими икога другога осим оних за које мисли да су незадовољни; и чим би једном незадовољнику открио своју душу, дајеш му повода да се задовољи, јер се он очевидно може отуда надати свакој користи; тако да, видећи осигурану добит са ове стране, а с друге видећи је сумњиву и пуну опасности, он мора да буде или особити пријатељ, или да буде са свим упоран непријатељ владаоцу, па да сачува веру. И, да сведем ствар на кратко, велим да је на страни завереника само страх, суревњивост, бојазан од казне, што га застрашује; али на страни владаоца је величанство државе, закони, одбрана пријатеља и државе, што га штити: тако да, додавши свему овоме

народну љубав, немогуће је да когод буде тако дрзак да склапа заверу. Јер пошто завереник у обичним приликама има да се боји пре но што ће извршити дело, у овом случају, кад је народ непријатељ, треба да се боји за оно што ће наступити пошто се дело сврши, зато што нема где да се склони.

За ово бих могао навести безбројне примере, али хоћу да се задовољим само једним, који су запамтили наши оцеви. Месер Анибал Бентивољо, дед данашњег Месер Анибала, који је владао Болоњом, кад га убишеКанески, који су били склопили заверу противу њега, и пошто од њега није остао нико други до Месер Ђовани, који је био у пеленама, одмах после тога убиства, устаде народ и поби све Канеске. Ово је било због љубави народне према породици Бентивољо, која је била толика, да када Болоњци, пошто у Болоњи није било никога од те породице ко би могао, по смрти Анибала, управљати државом, дознадоше да у Фиренци постоји један потомак Бентивоља, о коме су дотле мислили да је син ковача, они дођоше по њега у Фиренце, и поверише му управу над својом вароши, којом је он владао све дотле док месер Ђовани не не пристиже сам да влада.

Закључујем дакле, да један владалац треба мало да се обазире на завере, када му је народ наклоњен, али, када му је народ непријатељ, и кад га мрзи, треба да се боји свега

и свакога. Добро уређене државе и мудри владаоци марљиво су се старали, да не доводе великаше у очајање, да задовоље народ и да га држе задовољним; јер је то једна од најважнијих ствари за владаоца. Међу краљевинама нашега времена, које су добро уређене и којима се добро управља, јесте краљевина Француска. У њој се налази безброј добрих установа, од којих зависе слобода и безбедност краљева. Прва од њих је парламенат и његов ауторитет, јер онај који је уредио ту краљевину, познајући амбицију моћних и њихову дрскост, и сматрајући да је потребно ставити им брњицу на уста, да их поправи, а с друге стране, познајући мржњу гомиле према великашима, основану на страху, и хотећи осигурати их, није хтео да то буде особена брига краља, и да би одузео тај терет, који би могао имати са великашима, помажући народу, и са народом, помажући великашима, установи једног трећег судију, који би био онај, који би, не терећећи владаоца, сузбијао великаше и помагао мале. И нема бољега и мудријег начина од овога, нити је могуће јаче обезбедити владаоца и земљу. Одакле се може извести други један наук: да владаоци треба да повере другима да спроводе теретне ствари, а пријатне да задрже за себе. Понављам још једном да владалац треба да пази великаше, али и да не заслужи презирање народа.

Многима ће изгледати, може бити, када упореде живот и смрт по неког од римских царева, да су то примери противни овоме моме мишљењу, налазећи да се понеки увек одликовао у животу и показао велику отменост душе, па ипак изгубио државу, или пак убијен од својих, који су склопили заверу противу њега. Хотећи, стога да одговорим на ове примедбе, претрешћу особине неких царева, показујући узроке њихове пропасти, који потврђују оно што сам ја навео, и овом приликом ћу изнети на расматрање оне ствари које су важне за онога ко чита дела онога времена. Задовољићу се да узмем оне цареве који су дошли на престо од Марка Философа до Максимина. То су били: Марко, Комод његов син, Пертинакс, Јулијан, Север, Антонин, Каракала његов син, Макрин, Хелиогабал, Александар и Максимин. Најпре треба поменути да, док се у осталим владавинама има само да бори са амбицијом великаша и дрскошћу народа, римски цареви су имали једну трећу тешкоћу: морали су подносити свирепства и лакомство војника. Ова је ствар била тако тешка, да је она била пропаст за многе, пошто је тешко задовољити војнике и народ; зато што је народ волео мир, и зато је волео скромне владаоце, а војници су волели владаоца који је био војничког духа и који је дрзак, свиреп и отмичар. Они су волели да он употреби ове особине према народу, како би имали двапут

већу плату и задовољили своје лакомство и своју свирепост. Ово учини да су они цареви који нису могли својом природом или својом вештином стећи велики углед, тако да њиме држе зауздане и једне и друге[1], увек пропадали; а већина њих, нарочито они који су као нови људи дошавши на управу, познајући тешкоћу због ове две тежње, одлучиваху се да задовоље војнике, сматрајући за малу ствар увредити народ. Ова је одлука била потребна зато што, пошто је немогуће да неко не мрзи владаоце, треба најпре да се труде, да их не мрзи већина; а када не могу у овоме да успеју, треба да се труде свим средствима да избегну мржњу оних редова који су најмоћнији. И стога се, они владаоци којима је, зато што су новајлије, била потребна веома велика наклоност, приближаваху пре војницима него народу: што је њима било корисно или не, према томе како је такав владалац умео себи стећи угледа код њих. Из тих горенаведених узрока било је да су Марко, Пертинакс и Александар, пошто су сви скромно живели, били љубитељи правде, непријатељи свирепства, човечни и благи, сви, изузев Марка, тужно завршили. Марко је једини живео и умро веома поштован, зато што је он дошао на управу по наследном праву, а није му било потребно да му то признаду ни војници ни народ; затим, пошто је имао многе врлине које су га чиниле достојним

[1] Војнике и народ. Прев.

поштовања, одржавао је увек, док је живео, и један и други ред у њиховим границама, и никад га нису ни мрзели ни презирали. Али Пертинакс, начињен царем противу војника, који, навикнути под Комодом, да живе распуштено, не могоше поднети онај частан живот на који их је Пертинакс хтео приволети, пропаде због тога, у првим почецима своје владавине, изазвавши мржњу противу себе, коју појача својом старошћу. Овде треба напоменути да се мржња задобија исто тако добрим делима, као и рђавим; и зато, као што сам више рекао, владалац је, хотећи да сачува државу, често приморан да не буде добар; јер, када та већина, било народ било војници или ти великаши, о којој ти налазиш да ти је потребна да се одржиш, кад је она покварена, ти мораш да идеш за њеном ћуди, да би је задовољио, и тада мораш бити непријатељ добрим делима. Али пређимо на Александра.[1] Он је био толико добар, да између осталих похвала, које су му дате, има и ове, да за четрнаест година, колико је он био цар, никада нико није био убијен неосуђен: па ипак, пошто је сматран мекушцем и човеком који је пристао да мајка њиме управља, и због тога постао презрен, војска се противу њега завери и уби га.

Претресајући, на против, особине Комода, Севера, Антонина Каракале и Максимина, уви-

[1] Александар Север, римски цар од 222 до 235.

дећете да су веома свирепи и грабљиви; они су, да би задовољили војнике, чинили сваковрсне неправде које су се народу могле учинити, и сви су, изузевши Севера, тужно завршили. Јер је код Севера било толико врлине, да је одржавајући војнике као своје пријатеље, ма да је народе оптеретио наметима, ипак увек за све време могао срећно владати; зато што су га оне његове врлине чиниле у очима војника и народа тако великим, да је овај био на неки начин запањен и запрепашћен, а они пуни поштовања и задовољни. И пошто су његова дела била велика за једног новог владаоца, ја хоћу у кратко да покажем како је он добро умео подражавати лисици и лаву, којим природама, рекосмо горе, владалац треба да подражава. Када Север упознаде лукавство цара Јулијана, приволи своју војску, којој је био у Славонији старешина, да је добро отићи у Рим и осветити смрт Пертинакса, кога су Преторијанци били уморили; и под овим изговором, не показујући да тежи за римском царевином, крете војску противу Рима; и пре је био у Италији, но што се сазнало за његов одлазак. Стигавши у Рим, уби Јулијана, и Сенат га, из страха, изабра за цара. После овога почетка, остадоше Комоду две тешкоће пре но што би завладао целом државом; једна у Азији, у којој се Нигар, старешина азиских војника, био прозвао царем, и друга на Западу, где је био Албин, који је такође тежио за цар-

ском круном. И, пошто је сматрао за опасно да открије непријатељство према обојици, одлучи да нападне Нигра, и превари Албина. Овоме последњем написа да хоће, пошто га је сенат изабрао за цара, са њим да подели то достојанство; и посла му титулу Цезара и по одлуци Сената, узе га себи за друга: Албин узеде све ово за истину. Али, пошто Север победи и уби Нигра, и смири ствари на истоку, врати се у Рим, пожали се у Сенату, како је Албин, мало благодаран за доброчинства добијена од њега, потајно покушао убити га, и зато он мора да оде да га казни за његову неблагодарност. По томе оде у Француску, и одузе му државу и живот.

Ко буде, дакле, потанко испитао дела овога, видеће да је он веома дивљачан лав и веома лукава лисица, и видеће да га се свако боји и да га свако поштује, а војници не мрзе, и неће се зачудити што је он, новајлија, могао одржати толику царевину; јер га је његов веома велики углед увек бранио од оне мржње коју су народи због његове грабљивости могли осетити црема њему. Али и његов син Антоније био је такође човек који је имао одличне особине, које су га чиниле дивним у очима народа, и драгим војницима: зато што је био човек војничког духа, веома издржљивог према сваком напору, који је презирао свако фино јело и свако друго мекуштво; због чега су га сви војници волели. Па ипак, његова дивљач-

ност и свирепост су биле толике и тако нечувене, да је, после неизбројних појединачних убистава, побио велики део римског становништва, и све становништво у Александрији, због чега је постао веома мрзак целоме свету; и отпоче уливати страх и онима који су били у његовој околини; тако да га уби један центурион, у сред његових војника. Поводом овога, треба поменути да су начини смрти, слични овоме, који су последица решења каквог упорног духа, неизбежни за владаоце, јер их сваки ко се не боји смрти може напасти; али владалац не треба много да се боји тога, јер су такви случајеви веома ретки. Само треба да се чува да не увреди тешко кога од оних којима се служи и које има око себе у служби своје владавине, као што је био урадио Антонин, који је срамно убио брата онога центуриона, и свакога дана му претио; па ипак зато држао га у својој телесној гарди; што је била дрска одлука, која му је могла нанети пропаст, као што је и било.

Али пређимо на Комода, коме је веома лако било владати царством, пошто га је добио по наследном праву, као Марков син; и довољно му је било следовати само очевим стопама, и задовољио би и војнике и народ; али, како је био свиреп и дивљачан, да би могао употребити према народу своју грабљивост, потрудио се да добије војску и да је направи распуштеном; с друге стране, не чу-

вајући своје достојанство, силазећи често у позоришта, да се бори са гладиаторима, постаде презрен у очима војника. И пошто је био код једне стране омрзнут, а код друге презрен, склопи се противу њега завера, и убише га. Остаје нам да испричамо особине Максимина. Овај је био веома ратоборан човек; и пошто је војницима било досадило мекуштво Александра, о коме сам више говорио, када овај умре, изабраше њега за цара. Овај не могаде ту дуго остати; јер га две ствари учинише мрским и презреним: једно то што је био веома ниског порекла, пошто је раније чувао овце у Тракији (ова је ствар свуда била веома позната, и створила му је велико презирање у очима свију); друго зато што је, при ступању на царски престо, одлагао долазак у Рим, и улажење у царску дужност и тиме дао о себи мишљење да је веома рђав човек, пошто је преко својих управника, у Риму и на свима осталим местима, извршио многа рђава дела. Тако да цео свет осети презирање због ниског порекла и мржњу из страха због његове дивљачности, и тада се побуни најпре Африка, затим Сенат са целим народом у Риму, па и цела Италија устаде противу њега. Овоме се придружи и његова сопствена војска, која га, наилазећи на тешкоће у освајању, при опсади Аквилеје, и бојећи га се мање, зато што је увидела да он има толике непријатеље, уби.

Нећу да говорим ни о Хелиогабалу ни о Макрину ни о Јулијану, који су зато што су били сасвим презрени, одмах пропали; али хоћу да завршим говор о овоме. И велим дасувремени владаоци имају ову тешкоћу мање, што не морају да веома задовољавају војнике својих држава; јер, поред свега тога што се мора имати према овима известан обзир, то се ипак брзо решава, зато што нико од ових владалаца нема војску која је истовремено срасла са владавином и управом области, као што је била војска римске царевине. А, ако је онда било потребно пре задовољити војнике него народ, то је било зато што су војници могли више него народ; сада је потребно свима владаоцима, изузевши Турчину и Султану,[1] задовољити пре народ него ли војнике, јер народ више може од ових. Од овога ја изузимам Турчина, пошто овај стално држи у својој власти дванаест хиљада пешака и петнаест хиљада коњаника, од којих зависи сигурност и јачина његове царевине; а потребно је да их, остављајући сваки други обзир, овај владалац одржи пријатељима. Исто тако, пошто је цела султанова краљевина у рукама војника, њему је потребно да их сачува пријатељима, без обзира на народ. Треба да имате на уму да је ова султанова држава различна од свих осталих владавина; јер је она слична хришћанском Понтификату, који се не може назвати ни наследна ни нова владавина, јер

[1] Алузија на египатског или мамелучког Султана.

синови не наслеђују старога владаоца и не постају господари, него то постаје онај који је изабран за тај положај од оних који су позвани за то. Пошто је овако уређење давнашње, не може се назвати новом владавином, јер у њему нема неких тешкоћа које се налазе у новима; јер, и ако је владалац нов, уредбе те државе старе су и готове да га приме, као да је њен наследни владалац.

Али вратимо се нашем питању. Велим да когод буде расмотрио горе наведене редове, видеће да су или мржња или презирање били узрок пропасти тих напред поменутих царева, и увидеће одкуда је дошло да је, пошто је један део њих поступао на један начин, а други на други, у свакоме од њих, један имао среће, остали су били несрећни. Јер Пертинаксу и Александру, зато што су били нови владаоци, било је некорисно и штетно што су хтели да подражавају Марку, који је дошао на владу по наследном праву; и, слично, Каракали, Комоду и Максимину била је убитачна ствар што су подражавали Северу, пошто није имао ту врлину која је била довољна да се настави ићи његовим трагом. Стога, нов владалац, у новој владавини, не може подражавати делима Марка, нити је потребно исто тако, да подражава делима Севера; него треба да се угледа на Севера, у оним стварима које су му потребне да оснује своју државу, а на Марка у оним које личе и доносе славу једној већ основаној и утврђеној држави.

ГЛАВА XX.

Да ли су тврђава и многе друге ствари које владаоци сваки дан чине, корисне или не.

Неки владаоци, да би себи обезбедили владавину, обезоружали су своје поданике; неки други су држали расцепкане потчињене земље; неки су створили непријатељства против себе самих; други су се трудили да задобију оне који су им били подозриви у почетку њихове владавине; неки су подигли тврђаве; неки су их порушили и уништили. И ма да вам о свима овим стварима не могу да дам одређени суд, ако се не пређе на поједине од ових држава где би имало да се реши о нечем сличном, ипак ћу говорити онолико опширно колико то предмет сам собом допушта.

Никада, дакле, није било да какав нов владалац обезоружа своје поданике; на против, кад их је затекао обезоружане, увек их је наоружао; јер, кад се наоружају, то оружје постаје твоје, они који су ти подозриви постају вернима, а они који су били наоружани одржавају се, и од поданика постају твоје присталице. А пошто не могу сви поданици да се наоружају, чинећи доброчинство онима које наоружаваш, можеш бити више обезбеђен од осталих: и ова различност у понашању коју они увиђају, чини да се они осећају теби обвезнима, они други те извињују, налазећи

да је потребно да се укаже више пажње онима, који су изложени већој опасности и већим дужностима. Али, када их обезоружаваш, почињеш да их вређаш, показујеш да немаш вере у њима, било из страха, било из неповерења: и једно и друго од ових мишљења ствара мржњу противу тебе. И, пошто ти не можеш да будеш обезоружан, потребно је да се обрнеш најамничкој војсци, која је онаква како је горе речено; и, када би била добра, не може да буде толика, да те одбрани од моћних непријатеља и сумњивих поданика. Стога, као што сам рекао, нов владалац, у новој владавини, увек је уредио војску. Историје су пуне ових примера. Али, када владалац задобија какву нову државу, да се, као део, дода његовој старој, тада је потребно обезоружати ту државу, изузев оних који су, при заузимању те државе, били твоје присталице; па и те, временом и према приликама, треба начинити мекима и разнеженима, и тако уредити ствари, да се цела војска твоје државе састоји у оним твојим сопственим војницима, који у твојој старој држави живе код тебе.

Наши стари, и то они који су сматрани мудрима, обично су говорили да је било потребно држати Пистоју странкама, а Пизу тврђавама; и зато су у понекој земљи, њима подвлашћеној, одржавали странке, да би лакше њоме владали. Ово је, у оно време кад је Италија на неки начин била у равнотежи, мо-

рало бити добро; али мислим да се не може дати данас као савет, јер ја мислим да распре нису никада могле учинити ништа добро; на против, потребно је, кад се непријатељ приближује, да одмах нестане распра између вароши; јер ће се увек слабија страна придружити спољашњој сили, а друга се неће моћи одупрети. Млечани, подстакнути, како ја мислим, горепоменутим побудама, потпомагаху гвелфске и гибелинске странке у варошима њима подчињеним; и ма да их никада нису пустили да дође до крви, ипак потпомагаху међу њима ове раздоре, како се не би грађани, заузети овим својим размирицама, ујединили противу њих. Што, као што се видело, није било доцније на њихову корист, јер, пошто су Млечани били потучени код Ваиле, један део тих земаља се одмах осмели и одузе им целу државу. Слични начини откривају, дакле, знак слабости владаоца; јер у једној чврстој владавини никада се неће допустити слични раздори; јер они користе само у време мира, пошто се њима може лакше управљати поданицима; али, када наступи рат, сличан поступак показује његов лажан положај.

Без сумње, владаоци постају велики, када савлађују тешкоће и противности које им се чине: и зато срећа кад хоће једнога новог владаоца, коме је више потребно да стекне глас, него ли наследном владаоцу, да начини великим, ствара му непријатеље и предузећа

противу њега, да би он имао прилике да их сузбије, и да се тим степеницама, које су му пружили његови непријатељи, попне високо. Стога многи сматрају да мудар владалац треба, кад има зато прилике, лукаво да подржава каквог непријатеља противу себе, како би, када га уништи, његова величина постала већа. Владаоци, и нарочито они који су нови, наишли су на већу верност и корист код оних људи који су у почетку њихове владе били сматрани за подозриве, него ли у оних који су били поуздани. Пандолфо Петручи, владалац Сијене, владао је својом државом више помоћу тих који су му били непоуздани, него ли помоћу осталих. Ни о овој ствари не може се у опште говорити, јер се она разликује према лицу. Рећи ћу само ово да владалац увек може веома лако да задобије за себе оне људе који су у почетку владавине били непријатељи, а такви су да им је потребно да се ослоне на кога, да би се одржали, и они су у толико више приморани да му верно служе, у колико више знају да им је потребније збрисати делима оно неповољно мишљење које се имало о њима. И тако владалац има увек више користи, него ли од оних који служећи му са сувише поуздања, пренебрегавају његове ствари. И, пошто само питање то захтева, нећу да оставим а да не опоменем владаоце, који су задобили какву нову државу, благодарећи наклоности неких грађана те др-

жаве, да добро воде рачуна какав је узрок покренуо оне који су му помогли, да га помогну; и, ако то није природна љубав према њему, него је било само зато што се ови нису задовољавали оним што је било раније, веома мучно и тешко ће их моћи одржати пријатељима, јер је немогуће да их он може задовољити. И ако размисли лепо, на основу оних примера који се добијају од старих и модерних ствари, о узроку овога, увидеће да му је много лакше задобити за пријатеље оне људе који су били задовољни ранијом владавином и стога су били његови непријатељи, него ли оне који су му, зато што њоме нису били задовољни, постали пријатељи и помогли му да је[1] освоји.

Владаоци су обично, да би се сигурније одржали на власти, подизали тврђаве, које спречавају и задржавају оне који би покушали радити противу њих, и у које су се сигурно могли склонити при каквом изненадном нападу. Ја похваљујем овај начин, јер је он у обичају од старине, па ипак видело се да је месер Николо Вители, у наше време, порушио две тврђаве у Чита ди Кастело, да би сачувао ту област; Гвидо Убалдо, војвода од Урбина, вративши се у свој посед, одакле га је изгнао Чезаре Борђија, поруши из темеља све тврђаве у тој области; и сматрао је да ће без њих теже понова изгубити ту државу.

[1] Државу Прев.

Бентивољи, када се повратише у Болоњу, употребише сличне мере. Тврђаве су, дакле, корисне или не, према приликама; и ако ти је у једном погледу од њих добро, у другом ти је рђаво. О овој се ствари може ово рећи. Онај владалац који се више боји народа но странаца, треба да подиже тврђаве; али онај који се више боји странаца но народа, може да буде без њих. Кући Сфорца, направио је и направиће више невоље милански замак, који је подигао Франческо Сфорца, него ли ма који други народ у тој области. Најбоља тврђава према томе, која постоји, то је не бити омрзнут од народа, јер, баш и кад имаш тврђаве, а народ те мрзи, оне те не могу спасти; јер кад једном народ, устане на оружје, он увек може наћи странце који ће га помоћи. У наше време, не види се да су оне користиле ма коме владаоцу, осим графици од Форли, по смрти графа Јеронима њенога мужа; јер, благодарећи тврђави, она је могла утећи испред народног беснила и сачекати помоћ из Милана, и повратити државу: а време је тада било такво, да странци нису могли помоћи народу; али, после тога, ипак јој тврђаве мало користише, кад је нападе Чезаре Борђија, и када се народ, њој непријатељски расположен, придружи странцима. Стога, тада и пре тога било би за њу сигурније не бити омрзнута од народа, него ли имати тврђаве. Расмотривши, дакле, све ове ствари, ја ћу похвалити

онога ко буде подигао тврђаве као и онога ко их не буде подизао, и наградићу свакога онога који буде, уздајући се у тврђаве, потцењивао народњу мржњу.

ГЛАВА XXI.

Шта је потребно једном владаоцу, да буде поштован.

Ништа не чини толико да се владалац поштује, колико чине велика дела и ретки примери који се дају. Ми имамо данас Фердинанда од Арагоније, садашњег шпанског краља. Овај се готово може назвати нов владалац, јер је од једног слабог краља постао по угледу и слави први краљ међу Хришћанима; а будете ли посмотрили његова дела, видећете да су сва веома велика, а по неко необично. Он, у почетку своје владавине, нападе Гренаду, и ово подузеће било је темељ његове државе. Прво, он га је извршио без сукоба са осталим државама, и не бојећи се да може у томе бити спречен. Тиме је био завладао духовима кастилијанских барона, којима, помишљајући на тај рат, ни на памет није падало да изврше преврат; и он је тим путем задобијао углед и владавину над њима, тако да они то и не примећаваху. Црквеним и народним новцем могао је издржавати војску, и тим дугим ратом у коме се извежбала његова војска, која му је доцније донела части, поставити темељ

својој држави. Осим овога, да би могао предузети већа дела, под изговором да штити веру, он постаје свирепо побожан, гонећи из своје краљевине Маране[1] и пљачкајући их. У сравнењу са овим, нема јаднијег ни ређег примера.

Под тим истим изговором[2], нападе на Африку, крете се на Италију, најзад нападе на Француску; и стално је тако изводио и припремао велике ствари које су увек у духовима поданика производиле огромно изненађење и дивљење, и заузимале сву њихову пажњу. И ова његова дела, тако су се развијала једно из другога, да никада није дао људима времена између једног и другог, да могу мирно да предузму штогод противу њега. Владаоцу још доста користи када даје ретке примере у унутрашњој управи, слично онима који се причају о Месер Бернабу Миланском. Када се укаже прилика да неко врши у грађанским стварима нешто необично, било у добрим или у рђавим, било да се награђује или да се казни, треба тако урадити, да се о томе дуго говори. А нарочито, владалац треба да се труди да стекне себи сваким својим делом глас великог и отменог човека.

Владалац се још поштује када је прави пријатељ и прави непријатељ, то јест кад се без икакве поштеде залаже за некога противу

[1] Мавре.

[2] Да штити веру.

кога другога. Ово је држање увек корисније но бити неутралан; јер, ако двојица владалаца, твојих суседа, дођу до рата, они су или такви да, ако победи један од њих, имаш да се бојиш победиоца, или не. У сваком од ова случаја, увек ће ти бити корисније да се обелоданиш и да часно ратујеш; јер у првом случају, ако се не изјасниш, бићеш увек плен онога који победи, на уживање и задовољство онога који је био побеђен, и немаш никаква разлога ни ма чега другога, да те брани или да те прими. Јер онај који побеђује, не жели сумњиве пријатеље, и који га не помажу у несрећи; онај који губи, не прима те, зато што ти ниси хтео с оружјем у руци изложити се његовој судбини. У Грчку је био дошао Антиох, кога су тамо довели Етолци, да из ње истера Римљане. Антиох посла Ахајцима, који су били пријатељи Римљана, посланике, да их охрабри да буду неутрални; а с друге стране, Римљани их наговараху, да узму оружје с њима заједно. Ово питање дође на претрес у савету Ахајаца, у коме их Антиохов изасланик наговараше да остану неутрални, на шта римски изасланик одговори: „Duod autem isti dicunt non interponendi vos bello, nihil magis alienum rebus vestris est; sine gratia, sine dignitate, praemium victoris eritis.“[1] И увек ће се десити да ће онај који није

[1] „Што пак ови веле да не треба да се излажете рату, ништа није штетније по вас; без милости, без достојанства, бићете награда победиоца.“ Прев.

пријатељ, тражити од тебе неутралност, а онај ко ти је пријатељ, да узмеш оружје у руке. И неодлучни владаоци, да би избегли садашње опасности, у највише случајева држе се неутралности, и већином пропадају. Али, када владалац отворено пристане уз једну страну, ако онај са којим се ти удружиш победи, ма да је моћна и ма да си му се предао на милост и немилост, он ти је обавезан, па и љубав ти дугује: а људи никада нису тако нечасни, да те притискују са толико неблагодарности. Осим тога, победе нису никада тако пуне, да победилац не мора да води никаква обзира, нарочито према правди. Али, ако онај са којим се ти удружујеш изгуби, он те прима; и док може он те помаже, и ти се везујеш за судбину која се може поправити. У другом случају, када су они који се заједно боре, таквих особина да ти немаш разлога да се бојиш, у толико је више мудро удружити се; јер ти радиш на пропасти једнога уз припомоћ другога који би, кад би био мудар, требало да га спасе; а победи ли, остаје теби на милост и немилост; а немогуће је поред твоје помоћи, да не победи.

И овде треба напоменути, да владалац треба да пази да се никада не удружује са моћнијим од себе, да нападне другога, изузев кад га невоља намора, као што сам горе рекао, јер, победи ли он, остајеш у његовим рукама: а владаоци треба да избегавају, колико могу, да буду остављени на милост дру-

гоме. Млечани су се удружили са Француском противу војводе од Милана, а могли су избећи тај савез, из кога је наступила њихова пропаст. Али кад он не може да се избегне, као што се десило Флорентинцима кад папа и Италија кренуше с војском, да нападну Ломбардију, тада владалац треба да направи савез из горе наведених разлога. И нека ниједна држава не мисли да може сигурно да се определи, него на против, нека мисли да је све сумњиво; јер је такав ред у стварима да се увек, кад се труди да се избегне једна незгода, наилази на другу; али мудрост се састоји у томе да се умеју познати особине непријатности и изабрати између њих најмање рђаву.

Један владалац треба још да се показује љубитељ врлина и да одликује оне који су одлични у каквој вештини. Затим, треба да обадри своје грађане да могу на миру да врши своје послове, и у трговини и у пољопривреди, и у сваком другом људском занимању и да се овај не боји да украси своје имање, из страха да му небуде одузето, и онај да отвори какву радњу из бојазни од пореза; него треба да спреми награде ономе који хоће да ради ове ствари, и сваком ономе ко се труди ма на који начин да обогати његову варош или његову државу. Осим овога, треба у згодно време године, да приређује народу светковине и представе. И пошто је свака варош подељена у еснафе или сталеже, треба да води рачуна о тим радовима, да се састаје

по који пут са њима, да дâ примере човечности и добротворства, одржавајући ипак чврсто величину свога достојанства, јер она се мора имати у свакој ствари.

ГЛАВА XXII.

О секретарима које владаоци имају поред себе.

Није од мале важности за једног владаоца, избор министара: ови су добри или не, према обазривости владаоца. Прва ствар, по којој се цени разум једног владаоца, то је видети људе које он има око себе; и када су добри и верни, он се увек може сматрати мудрим, јер је умео да их упозна да су добри и да их одржи вернима. Али, када су друкчији, увек се може стварати о њему рђав суд: јер прву погрешку, коју чини, врши је овим избором. Нема никога ко би познавао месер Антонија да Венафра, министра Пандолфа Петручи, владаоца Сијене, ко не би сматрао да је Пандолфо врло мудар човек, када је њега имао за свога министра. Умне способности има од три врсте: једна, која схвата сама собом, друга прима оно што други разуме, трећа не разуме ни себе ни друге. Она прва је веома отмена, друга отмена, трећа некорисна. Према томе, силом околности, Пандолфо, ако није био у првом реду, био је у другом, јер сваки пут кад неко има разума да распознаје добро или рђаво што неко чини и говори, ма да не уме сам да измисли, схвата рђава и добра

дела министрова, и једна уздиже, друга поправља, и министар не може да се нада да га превари, и остаје добар.

Али, постоји следећи начин, који никад не вара, којим владац може да позна министра. Кад видиш министра који више мисли на себе, и који у свима радњама тражи своју корист, знај да такав човек никада неће бити добар министар, да се никада нећеш моћи њему поверити, јер онај који држи туђу државу у руци, не треба никада да мисли на себе, него увек на владаоца, и да га никада не потсећа на ствари које га се не тичу. А с друге стране владалац, да га одржи добрим, треба да се стара о министру, указујући му поштовање, дајући му богатство, обвезујући га за себе, дајући му части и дужност, тако да увиди да не може бити[1] без њега; и да довољно части учини да не пожели више части, довољно богатства учини да не жели више богатства, довољан број поверених послова учини да не пожели промене. Када су, дакле, министри према владаоцима и обратно, овакви, они могу да се уздају један у другога, а кад је друкчије, крај ће увек бити штетан било за једног било за другог.

ГЛАВА XXIII.

Како треба избегавати ласкавце.

Нећу да оставим једну важну тачку и једну погрешку од које се владаоци тешко осло-

[1] Министар без владаоца.

баћају, ако нису веома мудри, или ако немају добар избор. И то су ласкавци, којих су дворови пуни, јер људи толико уживају у својим рођеним стварима, и тако се у њима варају, да се тешко бране од ове куге; и када човек хоће њих да се ослободи, излаже се опасности да изазове презирање. Јер нема другога начина чувати се од ласкаваца, до ли уверити људе да те не врећају када ти говоре истину; али, када свако може да ти каже истину, оштећава се твој углед. Стога, мудар владалац треба да се држи трећег начина, бирајући за своју државу мудре људе, и само тима треба да да̂ слободу да му говоре истину, и само о оним стварима које он пита, а не о другима; али треба да их пита о свима стварима, и да саслуша њихова мишљења; за тим да сам размисли, на свој начин; и са овим саветима и сваким од њих треба тако да се понаша, да свако позна да ће му, у колико се слободније буде говорило, у толико бити дражи; осим ових, не хтети чути никога дургога, ићи за утаначеном ствари, и бити упоран у својим одлукама. Ко ради друкчије, он или пренагљује због ласкаваца, или често измењује мишљење због различних погледа; од куда се рађа његов мали углед. Хоћу да наведем један модерни пример о овом питању. Поп Лука, посланик садашњег цара Максимилијана, говорећи о његовом величанству, рече да се није ни с ким саветовао, па ипак, никада ништа

није радио по своме нахођењу, зато што је радио супротно ономе што сам горе рекао. Јер је цар тајанствен човек, никоме не саопштава своје намере, не прима ничије мишљење; али, пошто се у привођењу у дело, оне почињу сазнавати и откривати, они који су у његовој околини, почињу га у томе одвраћати; и он их, као колебљив, измењује. Због овога се дешава да оне ствари које једнога дана ради, другога дана квари, и да се никада не зна шта хоће или намерава да ради, и да човек не може да се ослони на његове одлуке.

Владалац, дакле, треба увек да се споразумева, али кад он хоће, а не кад други хоће; шта више, треба да одузме свакоме вољу да му даје савете ма о коме питању, кад му он то не тражи; али ипак, он треба радо да припитује, а после пажљиво да саслушава искрена мишљења о траженим стварима; шта више, увиђајући да ма ко, из поштовања, не говори истину, да се наљути. И пошто многи сматрају да неки владалац, који даје о себи мишљење да је мудар, да се тако сматра не због своје природе, него због добрих савета своје околине, то одговарам да се без сумње варају. Јер ово је једно опште правило које никако не вара: да се владалац, који није сам собом мудар не може добро саветовати, изузев ако се случајно преда једноме човеку, да њиме потпуно управља. У овом случају,

могло би добро бити, али би мало трајало, јер би му онај управник одузео државу; али, споразумевајући се са више њих, владалац није мудар, неће никада имати једнообразности у саветима, а сам се неће умети наћи у њима; сваки саветодавац мислиће само о својој користи; он неће моћи њима управљати ни познати их. И не може друкчије да буде, јер ће се људи увек показати према теби рђави, ако их каква потреба не направи добрима. Стога закључујем, да добри савети, ма од кога долазили, треба да су последица мудрости владаоца, а не мудрост владаоца последица добрих савета.

ГЛАВА XXIV.

Због чега су владаоци Италије изгубили своје државе.

Напред поменуте ствари, када се мудро врше, чине да нов владалац изгледа стари, и чине га одмах сигурнијим и јачим у држави, него ли да је у њој од старине. Јер се дела новога владаоца много више прате него наследног; и, када се види да су она одлична, задобијају много више људи и много више их обвезују него ли стара лоза. Јер људе више задобијају садашње ствари него ли прошле, и када у садањим налазе добро, задовољавају се тиме и не траже друго; шта више употребиће све у одбрану њега, када се он не греши

у другим стварима о себе сама. И тако ће удвојити славу, што је дао почетак једној новој владавини и украсио је и појачао добрим законима, добром војском и добрим примерима, као што је онај удвојио срамоту, који ју је, рођен владаоцем, изгубио благодарећи својој малој мудрости.

Буду ли се посматрали они владаоци који су у Италији, у наше време, изгубили државу, као напуљски краљ, војвода од Милана и други, наћи ће се код њих најпре једна заједничка мана, што се тиче оружја, из узрока о којима се горе говорило; затим ће се видети неко од њих, било да је имао народ за непријатеља, било ако му је народ био пријатељ, биће да се није умео осигурати од великаша: јер се без ових мана не губе државе које имају толику снагу да могу да изведу војску у борбу. Филип Маћедонски, не отац Александров, него онај кога је победио Тит Квинт, није имао велику државу, у сравнењу са величином Римљана и Грчке који га нападоше: па ипак, зато што је био војник и што је умео задобити народ и и осигурати се од великаша, издржао је више година рат противу ових; и, ако је на крају изгубио господарство над каквом вароши, ипак му остаде краљевина.

Стога, ови наши владаоци који су били много година у својим владавинама, па их доцније изгубили, нека се не жале на судбину, него на своју малодушност: јер, пошто у мирно

време нису никада мислили да се прилике могу променити (што је општа мана код људи да у срећи не помишљају на буру), кад су доцније дошла несрећна времена, смислили су да побегну, а не да се бране; и надали су се да ће их народ, коме је досадио терет победилаца, позвати натраг. Ова одлука, кад нема других, добра је; али је веома рђаво оставити другу помоћ, због те; јер човек не би требало никада да падне, мислећи да ће наћи кога ко ће га прихватити. Ово, или се не дешава, или, ако се деси, није сигурно по тебе, зато што је та одбрана била ниска и што не зависи од тебе. И једино она одбрана је добра, сигурна, трајна, која зависи управо од тебе и од твоје храбрости.

ГЛАВА XXV.

Колико може судбина у људским стварима и како јој се треба одупрети.

Није ми непознато како су многи људи мислили и мисле да стварима у свету тако управљају судбина и Бог, да људи својом мудрошћу не могу да управљају њима, шта више да не могу ништа да их измене; и, по томе, могло би се судити да се не треба много знојити у стварима, него се пустити судбини на вољу. У ово мишљење се још и више верује у наше време, због велике разноврсности ствари које су се виделе и виђају сваки

дан, изван сваког људског домашаја. Размишљајући о овоме по који пут, ја сам се по мало склонио на то мишљење. Па ипак, пошто наша слободна воља није уништена, сматрам да може бити истина да је судбина судија у половини наших дела, али да ипак она оставља другу половину, или скоро толико, нама. Ја упоређујем судбину са којом од оних бујних река, које када надођу, плаве равнице, обарају дрвеће и зграде, на овој страни дижу земљиште и наносе га на ону другу: свако бежи испред њих, свако узмиче испред њихове навале, не могући им се ни на ком месту одупрети. И ма да су оне такве, људи би ипак могли, кад је мирно време, припремити предохране и бедемима и бранама, тако да би се, кад би реке доцније надолазиле, упућивале каналом или њихова навала не би била ни тако силна ни тако опасна. Слично се дешава са судбином. Она показује своју моћ тамо где се храброст није спремила да јој се одупре, и тамо управља своје нападе, где зна да нису направљени бране и бедеми, да је задрже. И, ако посмотрите Италију, која је позорница ових промена, и она која им је дала покрет, видећете да је она поље без брана и без икаквог бедема: јер да је она била заштићена довољном храброшћу, као Немачка, као Италија, као Француска, ова поплава или не би направила велике промене које је направила, или не би ни наишла

на њу. И ово нека буде доста односно тога што сам рекао о отпору судбини у опште.

Али, прелазећи на појединости, велим да се данас види да овај владалац има среће, а сутра пропада, а није се видело да је променио природу или ма коју особину: што мислим да долази прво од узрока о којима сам раније на дугачко претресао, то јест, да онај владалац који се сав ослања на срећу, пропада, чим се она промени. Налазим још да је срећан онај који се у својим поступцима подудара са особинама времена; и слично, да је несрећан онај чији су поступци различни од времена. Јер се види да људи, у стварима које их доводе циљу који сваки има пред собом, то јест слава и богаство, различно поступају: један пажљиво, други нагло, један јаросно, други лукаво, један стрпљиво, други супротно томе: а сваки може, овим различним начином успети у томе. Још се види да од два смотрена један долази своме циљу, други не, и слично, двојица подједнако успевају двама разним путевима, један поступајући смотрено, а други нагло; што не долази ни од чега другог, до ли од особина времена, које се подударају или не са њиховим поступањем. Отуда излази оно што сам рекао, да двојица који поступају различно, долазе до истог резултата, и да од двојице који поступају истоветно, један постизава своју намеру, други не. Од овога зависи још промена среће, јер, ако се код некога који по-

ступа смотрено и трпељиво, време и ствари развијају тако, да је његова владавина добра, долази до среће; али, ако се време и прилике промене, пропада, јер не измењује начин поступања. И нема тако мудрог човека, који уме да се прилагоди овоме; било зато што човек не може да одступи од онога куда га природа упућује, било опет зато што не може, пошто је увек имао успеха идући једним путем, да се приволи да га остави. И зато миран човек, када наступи време да треба поступати нагло не уме то да учини; отуда пропаст; јер, кад би променио природу према времену и приликама, не би се променила судбина. Папа Јулије II поступао је у сваком своме послу нагло; и имао је време и прилике толико сагласне са тим његовим начелом поступања, да је увек имао срећан ресултат. Погледајте прво подузеће које је учинио противу Болоње, још за живота месер Ђовани Бентивоља. Млечани нису тиме били задовољни, Шпански краљ исто тако; он је преговарао са Француском о једном таквом подузећу; па ипак зато, својом јарошћу и наглошћу, крете се лично у тај поход. Овај Јулијев поступак заустави и задржа Италију, и Млечане, ове из страха, а ону из жеље да поврати целу напуљску краљевину а с друге стране, повуче се француски краљ; јер, пошто је краљ видео да се папа кренуо, и желећи задобити га за пријатеља,

да би уништио Млечане, увидео је да му не може порицати да освоји своје људе, а да га јако не увреди. Јулије, дакле, сврши овим својим наглим подузећем оно што други никоји папа никада, са свом људском мудрости, не би извршио; јер да је он чекао да се крене из Рима са пречишћеним одлукама и свима стварима уређеним, као што би ма који други папа урадио, он не би никада могао успети; јер би француски краљ могао навести хиљаду изговора, а остали истакли хиљаду разлога страха. Ја ћу да оставим друга његова дела, која су сва слична била, и сва су му лепо испала; а краткоћа живота није му дала да осети супротно, јер, да су била наступила времена да је требало поступати обазриво, настала би и његова пропаст; и он никада не би одступио од тих начина, којима га је природа упућивала. Завршујем, дакле, да су људи срећни, остајући упорни у својим поступцима при промени судбине, ако се њихови поступци подударају са њом, и несрећни, ако се не подударају. Ја налазим да је боље бити нагао него ли смотрен, јер је судбина жена; и ко хоће њоме да завлада, треба да је туче и гура. И види се да је пре побеђују ови, него ли они који хладно поступају. И стога је увек, као жена, пријатељица младића, зато што су мање смотрени, беснији, и заповедају јој са више смелости.

ГЛАВА XXVI.

Поклич да се заузме Италија и да се ослободи од странаца.

Разгледајући, дакле, све ово о чему сам говорио, и размишљајући да ли је, данас, у Италији време да какав нов владалац стекне части, и да ли има могућности која би дала прилике мудром и храбром човеку да створи у њој облик, који би донео части њему и добра свему народу у Италији, изгледа ми да постоје толике ствари у прилог новога владаоца, да ја не знам које је време икада било повољније за ово. Ако је, као што сам рекао, било потребно, да се испита храброст Мојсијева, да народ израиљев буде у ропству у Египту, и да се позна величина Кирова духа, да Персијанци буду под јармом Међана, и храброст Тезејева, да Картагињани буду растурени; данас је, да би се познао дух каквога Италијана, било потребно да Италија дође у стање у коме се налази, и да је у већем ропству но што су били Јевреји, више подјармљена него ли Персијанци, више растргнута него ли Атињани, без вођа, неуређена, тучена, пљачкана поцепана, гажена и са претрпљеним сваковрсним бедама. И, ма да се досад показао по неки осредњи дух, о коме би се могло судити да је био Богом одређен да је ослободи, ипак зато, доцније се видело како га је у највишем полету његових дела судбина изневерила.

тако Италија, оставши без живота, чека да види ко може бити тај ко ће јој залечити ране, и учинити крај пљачкању Ломбардије, наметима у краљевини и Тоскани, и излечити је од ових њених рана, већ одавна прешлих у трулеж. Погледајте како она моли Бога, да јој пошаље кога, да је ослободи ових свирепстава и дрскости странаца! Погледајте како је са свим готова и вољна да пође за једном заставом, само нека се нађе ко ће да је понесе. Сада се не види у кога она може више да се нада да ли у вашу[1] славну кућу, која се, по својој срећи и храбрости, уз помоћ Бога и Цркве, којом данас влада, може учинити вођом овог ослобођења. Ово неће бити много тешко, ако се сетите горе поменутих дела и живота, И ма да су ти људи ретки и необични, ипак су били људи, и нико од њих није имао овакву прилику каква је сада, јер њихово подузеће није било ни праведније ни лакше од овога, нити им је Бог био већи пријатељ него ли вама. У овоме лежи тачност: justum enim est bellum quibus necessarium, et pia arma ubi nulla nisi in armis spes est[1]. Овде је веома велика повољност, а где је велика повољност прилика не може бити велике тешкоће, само

[1] *Владалац* је посвећен Лоренцу де Медичи, чија је породица тада имала на папском престолу Леона X и господарство над Фиренцом.

[1] Праведан је рат кад га воде они којима је потребан. и побожно је оно оружје у коме још једино лежи нада.

се треба угледати на уређења оних које сам ја ставио за углед. Осим овога, овде се виде необични догађаји, којима нема равних, које је Бог извео; море се отворило; један облак је указао пут; из камена је вода потекла; овде је пала мана; све ствари су се стекле за вашу величину. Остало треба ви да урадите. Бог неће да уради све, да нам не одузме слободну вољу и део оне славе који припада нама. И није чудновато што когод од напред поменутих Италијана није могао учинити оно што се може очекивати да уради ваша славна кућа, и што у толиким револуцијама Италије и у толиким ратовима, увек изгледа да се храброст у њој угасила. Ово долази, што њене старе уредбе нису биле добре, и није било никога ко би умео наћи нове; и ни једна ствар не чини толику част једном човеку који се види као нов, колико чине нови закони и нове уредбе које је он учинио. Ове ствари, када су добро основане и имају у себи величине, чине га достојним поштовања и великим; а у Италији има могућности да се уведе сваки облик. Овде је велика вредност обичних људи, само кад би је било код поглавара. Погледајте двобоје и борбе у маломе, колико Италијани надмашују снагом, вештином, духом. Али, чим се пређе на војску, не појављују се. И све долази од слабости старешина, јер они који знају не слушају се, а свакоме се чини да зна, пошто досад није било никога, који би се умео уздићи и храбро,

шћу и срећом, тако да се остали повуку. Одавде се порађа да, за толико време, у толиким ратовима, извршеним за прошлих двадесет година, када је била потпуно италијанска војска, увек је дала рђав доказ. Овоме су сведок Таро, затим Александрија, Капуа, Ђенова, Ваила, Болоња и Местри.

Ако хоће, дакле, славна ваша породица да следује овим одличним људима и да ослободи италијанске покрајине, потребно је, пре свих других ствари, као истински темељ свакога подузећа, да се снабде својом војском, јер се не могу имати ни вернији ни сигурнији ни бољи војници. И, ма да је сваки од њих добар, сви заједно постаће бољи, када буду видели да њима управља њихов владалац, да им указује части и да их издржава. Потребно је, дакле, припремати такву војску, да би се могли бранити од странаца. И, ма да се швајцарска и шпањолска пешадија сматрају страшнима, ипак има мана и код једне и код друге, због којих би се трећа каква војска могла не само њима одупрети, него се надати да их победи, Јер, Шпањолци не могу да се боре противу коњице, а Швајцарци се боје пешака када се сусретну у борби са њима, упорнима као што су они сами. Зато је искуство показало и још ће показати да Шпањолци не могу да издрже напад француске коњице, и да Швајцарце туче шпанска пешадија. И ма да искуство није потпуно доказало ово по-

следње, ипак се видео један оглед у битци код Равене, када се шпанска пешадија сукобила са немачким батаљонима, који се држе истога реда кога и швајцарски. У овој су битци Шпањолци, лакоћом тела и помоћу својих малих штитова, били испод немачких копаља, и могли су их нападати, тако да се Немци нису могли помоћи; и да их није коњица сузбила, све би их уништили. Може се, дакле, познајући мане једне и друге од ових пешадија, образовати једна нова, која ће се моћи одупрети коњици, а неће се бојати пешадије, што ће учинити разноврсност оружја и различност уређења. И ово су ствари које, понова уређене, дају глас и величину новоме владаоцу.

Не треба, дакле, пропустити ову прилику, како би Италија, после толико времена, видела свога ослободиоца. Ја немам речи да кажем са колико би љубави он био примљен у свима оним областима које су трпеле од ових страначких поплава, са каквом жеђи за осветом, са каквом упорном вером, са каквом нежношћу, са каквим сузама. Која би му се врата затворила? Који би му народ одрекао послушност? Каква би му се завист успротивила? Који би му Италијан одрекао поштовање? Свакоме је дозлогрдило ово страначко господарство. Нека узме, дакле, ваша славна породица ово подузеће са оним одушевљењем и оном надом, са којима се узимају праведна преду-

зећа; како би се под вашом зас
наша отаџбина оплеменила и ка
вашим знамењем обистинили они
стихови:

Virtù contra a furore
Prenderà l'arme; e fia el com
Che l'antico valore
Nelli italici cor non è ancor

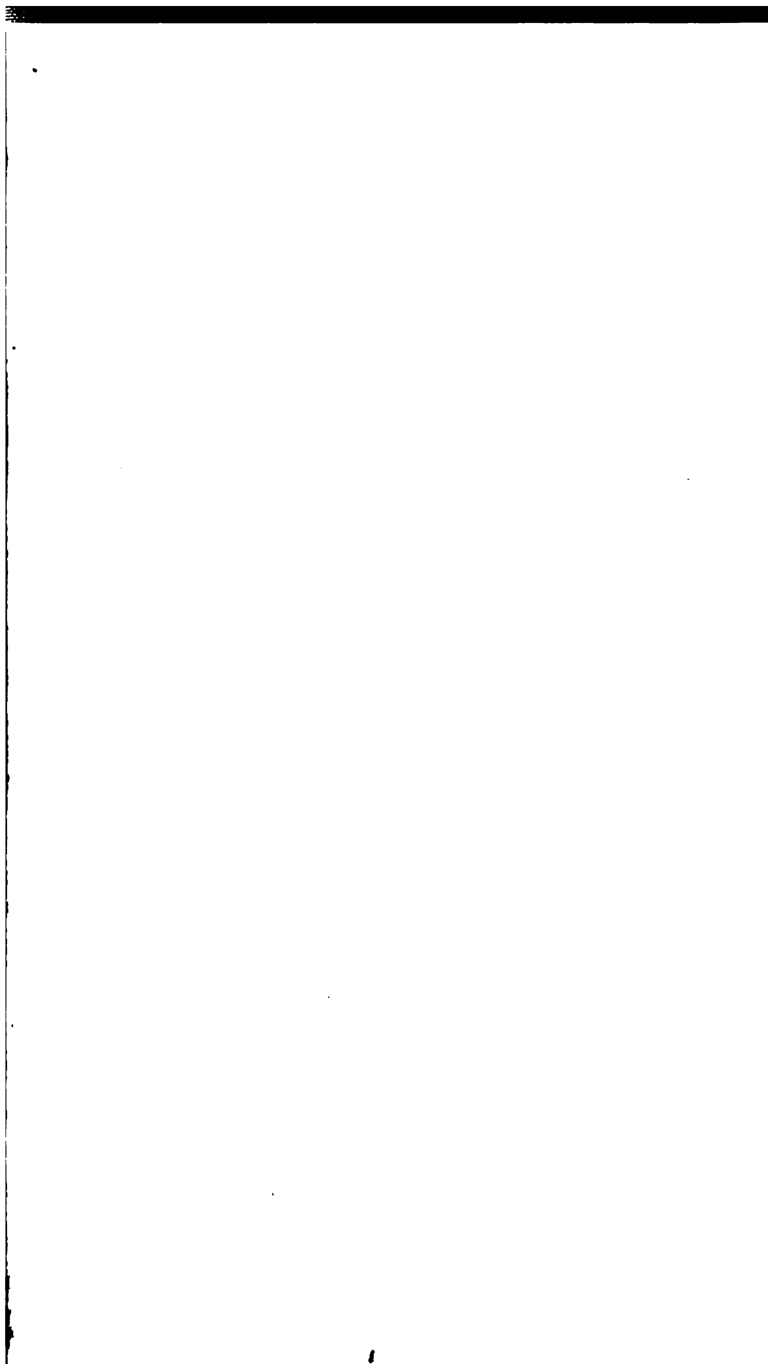

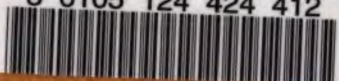
[1] Врлина ће противу беса
Узети оружје; и нека борба буде кратка:
Јер стара храброст
У талијанским срцима још није умрла.

39

ies

ЦЕНА 1·20 ДИНАРА

Stanford University Libraries
3 6105 124 424 412

